

12/15

Studie naar de Landelijke
Steunfuncties van
NME, uitgewerkt
voor de planning
van onderzoek

dec. 1983

**STUDIE NAAR DE LANDELIJKE STEUN -
FUNKTIES VAN NATUUR-en MILIEU-EDUKATIE,
UITGEWERKT VOOR DE PLANNING VAN
ONDERZOEK.**

gerard mangnus

december 1983

INHOUDSOPGAVE

pag.:

-- Samenvatting;	..	
-- Inhoudsopgave;	..	
1. INLEIDING;	..	opdracht
2. STEUNFUNKTIES IN NME;	..	
2.1. Informatie- en documentatieverzorging;	..	
2.2. Deskundigheidsbevordering;	..	
2.3. Vak- en methodieontwikkeling;	..	
3. ONDERZOEK EN STUDIE;	..	
3.1. Onderzoeksprojecten, een inventarisatie;	..	
3.2. Literatuurinventarisatie;	..	
3.3. Relatie onderzoeksvragers/onderzoekers;	..	
3.4. Conclusies;	..	
4. AFKORTINGENLIJST;	..	
5. LITERATUUR;	..	
6. BIJLAGEN;	..	
6.1. Instituut- en onderzoeksbeschrijvingen;	..	
6.2. Literatuurinventarisatie;	..	
neen / 6.3. Gespreksverslagen;	..	opwekken
neen / 6.4. Onderzoeksopdracht;	..	

concept n. een Hollander VEB

SAMENVATTING

Deze studie vond plaats in het kader van de ondersteuning van het beleid van het Ministerie van Landbouw en Visserij m.b.t. de landelijke ondersteuning van natuur- en milieu-educatie in Nederland. Op basis van literatuurstudie en (telefonische) gesprekken met vertegenwoordigers van het veld en van onderzoeks- en ontwikkelingsinstellingen is een inventarisatie gemaakt die een indruk geeft van de wijze waarop ondersteuning van natuur- en milieu-educatie momenteel plaatsvindt.

Deze inventarisatie betrof de volgende vier steunfuncties:

- e informatie- en documentatieverzorging;
- e deskundigheidsbevordering;
- e vak- en methodieontwikkeling;
- e onderzoek en studie;

De resultaten met betrekking tot de eerste drie functies zijn in één hoofdstuk ~~w~~ergegeven. Wat betreft deze functies was de belangrijkste conclusie dat er veel gebeurt, maar dat door gebrek aan coördinatie en evaluatie de uitoefening van deze steunfuncties effectiever zou kunnen ~~gebeuren~~ zijn.

De studie is uitgewerkt voor de functie 'Onderzoek en Studie'. Daartoe is geïnventariseerd wat er aan onderzoek gedaan wordt en welke publicaties daarbij verschenen zijn. De resultaten van deze inventarisatie zijn in aparte bijlagen vastgelegd. Met het oog op een betere planning en programmering van onderzoek ten behoeve van natuur- en milieu-educatie is de relatie onderzoeksvragers/onderzoekers besproken.

De belangrijkste conclusies zijn:

- e er gebeurt ~~te~~ meer voor natuur- en milieu-educatie van belang zijnd onderzoek dan tot nu toe werd aangenomen;
- e natuur- en milieu-educatieve instellingen binnen de regio's waarin zich onderzoeksinstellingen bevinden, hebben de ingangsmogelijkheden tot de onderzoekscapaciteit nog onvoldoende benut;
- e er is eerder behoefte aan betere concretisering van onderzoeksvraagstellingen en mogelijkheden om onderzoeksresultaten naar de praktijk te vertalen, dan dat er ~~meer~~ behoefte aan meer onderzoek zou zijn;
- e de programmering en planning van onderzoek op het gebied van natuur- en milieu-educatie ontbreekt nagenoeg volledig;

- . - . - . - . - . - . - .

I. INLEIDING

Het voor U liggende studieverlag is het resultaat van een inventariserend onderzoek naar de uitoefening van steunfuncties ten behoeve van de natuur- en milieu-educatie in Nederland.

De opdracht tot deze studie is verstrekt door de Directie Algemene Beleidsaangelegenheden, Hoofddirectie Natuurbehoud en Openluchtrecreatie van het Ministerie van Landbouw en Visserij bij schrijven van 19 augustus 1983. Deze opdracht is opgenomen in Bijlage 6.4.

De studie sluit aan op het in 1983 uitgevoerde informatie-onderzoek van de Informatiecommissie Landelijke Ondersteuning Natuur- en Milieu-Educatie dat ~~uitgevoerd~~ plaatsvond op verzoek van de Minister van Landbouw en Visserij. Genoemde commissie, waarvan ik samen met Jan Schfeur het sekretariaat voerde, werd verzocht de minister te adviseren over de wenselijkheid van instelling van een landelijk centrum voor natuur- en milieu-educatie. Het advies van de Informatiecommissie is in juni 1983 aan de minister uitgebracht.

In dit verslag konden de door de Informatiecommissie gesignaleerde knelpunten in de ondersteuning van de natuur- en milieu-educatie onderschreven worden. Deze kunnen kortweg aangeduid worden als

- e gebrek aan coördinatie, oftewel "Wie doet wat?";
- e gebrek aan evaluatie, oftewel "Wat zijn we eigenlijk aan het doen?"

Het verloop van het onderzoek was grillig. Na een ongerichte start, in een poging alles te inventariseren ~~xxxx~~ wat met de ondersteuning van natuur- en milieu-educatie te maken heeft, werd later in overleg met onderzoeksbegeleider Chris MaasGeesteranus besloten om de studie toe te spitsen op de steunfunctie 'Onderzoek en Studie'.

Ik heb in toenemende mate met plezier aan deze studie-opdracht gewerkt en menigmaal verbaasd gestaan over hetgeen er ~~xxxxxxxkingxxx~~ op het gebied van natuur- en milieu-educatie allemaal gebeurd. Helaas had ik daarbij vaak het gevoel van het ene "wereldje" naar het andere "wereldje" te reizen.

Met dank aan begeleider Chris, de Stichting Recreatie (die financiële beslommingen rondom deze studie geruisloos deed verlopen) en alle mensen die mij ~~xxxxxxxijkx~~ gastvrij ontvangen en te woord gestaan hebben.

Nijmegen,
december 1983
gm

II. STEUNFUNKTIES IN NME

Dit hoofdstuk handelt over de steunfuncties in de NME. Daarbij is uitgegaan van de indeling in steunfuncties zoals die door de Informatiecommissie LO.NME. gemaakt is. (Zie Advies Informatiecommissie NME, p. 26). Deze indeling is als volgt:

1. informatie- en documentatieverzorging;
2. deskundigheidsbevordering;
3. vak- en methodieontwikkeling;
4. onderzoek en studie;

De functie 'onderzoek en studie' wordt afzonderlijk in hoofdstuk III besproken. Dit gebeurt omdat het onderzoek naar de steunfuncties zich na een eerste inventariserende fase heeft toegespitst op deze steunfunctie.

De bespreking van de steunfuncties is opgebouwd als volgt: eerst wordt de functie gedefiniëerd, dan volgt een inventarisatie van onder de betreffende steunfunctie resorterende activiteiten, waarna conclusies gegeven worden.

De steunfunctie "INFORMATIE- en DOCUMENTATIEVERZORGING"

-
- o "Informatie- en documentatieverzorging is het systematisch bewerken en opslaan van de resultaten van onderzoek, studie en ontwikkelingswerk en/of van (audio-)visueel materiaal en dergelijke, en het verschaffen van informatie daarover." (MaasGeesteranus, 1983, pag. 55).
 - o "De Informatie- en documentatieverzorging op plaatselijk/regionaal niveau moet enerzijds aangepast zijn aan de behoefte vanuit de activiteiten op dit niveau en anderzijds aan de regionale omstandigheden. ... Op provinciaal niveau moet het accent liggen op de informatieverzorging voor het veld in de provincie. ... Op landelijk niveau richt de informatie- en documentatieverzorging zich op de ondersteuning van het gehele veld. Binnen de functie valt ook de aandacht voor onderzoek en studie in het buitenland. ... Op het terrein van de informatieverzorging heeft het landelijk niveau een duidelijke data- of vraagbaakfunctie: d.w.z. dat het landelijk niveau in staat moet zijn tot het verschaffen van informatie op basis van een bundeling van gegevens over natuur- en milieu-educatie op één gemakkelijk toegankelijke plaats; het landelijk niveau moet beschikken over een volledige documentatie inzake inhoudelijke en methodische aspecten van natuur- en milieu-educatie. Op één centrale plaats moet een volledig overzicht van documentatie aanwezig zijn van waaruit periodiek overzichten worden verstrekt van educatief bruikbaar materiaal." (Adviesnota Informatiecommissie, pag. 27,28,30 en 31).
-

(overzicht) - de huidige situatie -

De steunfunctie IDV wordt op alle niveau's uitgeoefend. Wil ik iets weten over de Waddenzee, dan kan ik voor informatie en documentatie terecht bij de plaatselijke afdeling van de Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, bij het landelijk bureau in Harlingen, bij de schoolbiologische dienst, bij de provinciale consulent misschien en wellicht ook bij enkele organisaties die omwille van de volledigheid in hun informatie- en documentatiesysteem materiaal van de Waddenzee hebben opgenomen in hun bestanden.

Vergelijkbare opsommingen gelden voor IDV over onderwerpen als "dierenbescherming", "energie", "kleinschaligheid", etc.

De organisaties binnen het veld van NME werken vanuit hun eigen aandachtsveld: hun eerste doel is de bevordering/verbetering van de omstandigheden/voorwaarden met betrekking tot hun aandachtsveld.

NME is veelal een middel om dat doel te bereiken.

Voor de uitvoerders van natuur- en milieu-educatie ziet het veld er "verkokerd" uit.

De Informatiecommissie constateerde dan ook in het veld een sterke behoefte aan een vraagbaak die het gehele veld zou overzien.

(concl) - verslag over de schoolbiologische dienst -

In het hiernavolgende wordt een opsomming gegeven van IDV die gericht is op de ondersteuning van het uitvoerende werk. Daarbij is geen volledigheid nagestreefd. De opsomming is slechts bedoeld om een indruk te geven van de verschillende vormen van IDV waar de uitvoerders van NME gebruik van maken.

-de schoolbiologische diensten verschaffen informatie en documentatie t.b.v. activiteiten in hun plaats of regio. De WVS oppert daarbij de wenselijkheid van de instelling van edukatieve werkplaatsen waar informatie en materialen kunnen worden uitgewisseld. (zie Beléidsplan WVS);

-uit de jaarverslagen van de provinciale consulentenschappen blijkt dat alle consulentenschappen de IDV tot hun taak rekenen. Met het oog op deze taak kennen ze allen ook een documentatiecentrum waarvan de omvang echter beperkt is om financiële en praktische (ruimtegebræk) redenen. (Zie Jaarverslagen 1982 v.d. Prov. Consulenten). Het blijft echter onduidelijk in welke behoefte aan IDV op dit niveau voorzien wordt. (Voorbeeld: In Gelderland omvat het bibliotheekdeel 200 titels, plus een aantal lesbrieven, folders, stencils, etc). Volgens Jutten (het oudste consulentenschap in ons land) is de behoefte in de provincie enerzijds inhoudelijk en anderzijds methodisch wat betreft de vraag naar informatie en documentatie. Hij vraagt zich af of het consulentenschap wel naar een informatiepunt toe moet groeien. In Friesland kiest men voor een andere oplossing. Daar wil men op één centraal punt een milieuwinkel realiseren en wordt er zoveel mogelijk doorverwezen naar de bibliotheken.

Momenteel verzamelt de Friese consulente wat noodzakelijk lijkt. Om de meest voorkomende vragen op efficiënte wijze te kunnen beantwoorden, wordt momenteel gewerkt aan de samenstelling van informatiepakketten waarin vraagstellers zelf een antwoord op hun vragen kunnen zoeken. Afhankelijk van het niveau van de vraag zal dan al dan niet met deze pakketten gewerkt worden.

-op landelijk niveau oefenen de landelijke bureau's van n.m.e.-organisaties een IDV-functie uit.

het documentatiecentrum van het IVN (in 1981 in het leven geroepen) omvat 1485 afzonderlijke publicaties gerangschikt in een UDC-systeem. In 1982 bedroeg het aantal uitleningen intern 264 en extern 81. Er werden in datzelfde jaar twee literatuuroverzichten gemaakt;

-wegbermen en wegbermbeheer;

-jeugdliteratuur op het terrein van natuur en milieu;

Daarnaast heeft het IVN een informatiecentrum waar eigen produkties verkocht/verspreid worden. T.b.v. middelbare scholieren zijn een twintigtal informatiepakketjes samengesteld over zeer uiteenlopende onderwerpen. (Zie Jaarverslag IVN, 1982);

Het Landelijk Steunpunt voor Milieu-edukatie is begonnen met een bisisbibliotheek rond het thema "Afval" en momenteel zet men een bibliotheek op over milieu-edukatie. De bibliotheek heeft géén uitleenfunctie. Men kan het materiaal komen inzien op afspraak.

(Zie Jaarverslag 1982, LS.ME)

Vergelijkbare functie-uitoefening zal men waarschijnlijk ook aantreffen bij de landelijke bureau's van andere n.m.e.-organisaties.

-een deel van de IDV-functie komt op rekening van de natuur- en milieu-bladen en wat genoemd kan worden de "vak"-bladen. Een aantal van

deze bladen:

- Bulletin voor het onderwijs in de Biologie;
- Vakblad voor biologen;
- Natuur en Milieu;
- Milieu (Defensie);
- Natuurbehoud;
- Mens en Natuur (IVN);
- Nieuwsbrief: Afvalproject (LS.ME);

Deze bladen richten zich met hun artikelen op de eigen achterban, maar ze bevatten ook al dan niet duidelijk gerubriceerde informatie over activiteiten, edukatieve en andere nieuw verschenen publikaties, boekbesprekingen, nieuw verschenen audio-visuele middelen; welke ook voor anderen dan de eigen achterban een functie kunnen vervullen;

- een informatieve functie hebben ook de beurzen, manifestaties en milieumarkten die bij verschillende gelegenheden georganiseerd worden. Het IVN en het LS.ME hebben in 1982 aan verschillende van dergelijke gelegenheden deelgenomen. Ook kan hier de deelname van het Landelijk Overleg Natuur- en Milieu-edukatie aan de NOT (Nederlandse Onderwijs-Tentoonstelling) in 1982 genoemd worden.

De IDV-functie van de afdeling Biologie van de Kath. Universiteit te Nijmegen is met name gericht op de ondersteuning van het universitaire werk. Voor het onderwijs in de biologie wordt een groot aantal publicaties uitgegeven. De IDV-functie van de afdeling Biologie van de Kath. Universiteit te Nijmegen is met name gericht op de ondersteuning van het universitaire werk. Voor het onderwijs in de biologie wordt een groot aantal publicaties uitgegeven.

(overl) - IDV is een belangrijke functie van de afdeling Biologie van de Kath. Universiteit te Nijmegen.

Maakt het mogelijk om de afdeling Biologie van de Kath. Universiteit te Nijmegen te ondersteunen. De IDV-functie van de afdeling Biologie van de Kath. Universiteit te Nijmegen is met name gericht op de ondersteuning van het universitaire werk. Voor het onderwijs in de biologie wordt een groot aantal publicaties uitgegeven. De IDV-functie van de afdeling Biologie van de Kath. Universiteit te Nijmegen is met name gericht op de ondersteuning van het universitaire werk. Voor het onderwijs in de biologie wordt een groot aantal publicaties uitgegeven.

- de afdelingen Didaktiek van de Biologie van de universitaire instellingen hebben een IDV-functie voor leraren. Dit geldt met name voor het documentatiecentrum van de afdeling Didaktiek van de Biologie van de Kath. Universiteit te Nijmegen. De IDV-functie van de didaktiek-afdelingen wordt echter bedreigd door wijzigingen in de universitaire organisatie waardoor de didaktiekafdelingen zich meer op onderzoek zullen moeten concentreren en waarbij de leraarsopleiding overgeheveld zou moeten worden naar de NLO's (Nieuwe LeraarsOpleidingen). Volgens Waarlo van de afd. biologie v.d. universitaire leraarsopleiding van de RUU leeft bij het Ministerie van O&W de gedachte om informatie-banken te koppelen aan de onderwijsinstellingen. Deze gedachte is gebaseerd op een door het ministerie verricht onderzoek naar de informatiebehoefte in het onderwijs in 1982 en op een advies van de Innovatiecommissie Participatie-Onderwijs (ICP).

- de SLO is momenteel bezig met de automatisering van haar IDV. Dit gebeurt volgens twee richtlijnen:
 - +de in 1982 in gebruik genomen terminal voor "on-line" literatuuronderzoek in externe bestanden moet binnenkort gereed komen voor zoekmogelijkheden in de bestanden van ERIC (VS) en Euronet en PASCAL, beide bestanden met Engelse en Franse onderwijsliteratuur. Deze IDV is met name bedoeld voor de projektmedewerkers;
 - het eigen bibliotheekbestand (35.000 publikaties) wordt geautomatiseerd en voorzien van ADION-trefwoorden. De publikaties worden van uittreksel voorzien en in standaardopzet beschreven t.b.v. toepassing in de documentatie- en voorlichtingssfeer. (SLO-Aktiviteitenplan '83-'88, pag. 129).
- de Centrale Registratie Leermiddelen (CRL) is een relatief autonome instelling die bij de SLO is ondergebracht. De CRL maakt jaarlijks "leermiddelengidsen" per schooltype waarin actuele informatie over leermiddelen (primair leerboeken) gestructureerd (=per vak of vakonderdeel) wordt weergegeven. Het leermiddelenbestand zal in de komende jaren uitgroeien tot 50.000 tot 60.000 titels. Dit bestand zal binnen 10 jaar toegankelijk moeten zijn voor allerlei vragen. (Zie SLO-Aktiviteitenplan '83-'88, pag. 138 - 141).
 Het CRL onderhoud contacten met buitenlandse leermiddeleninformatie (de zgn. "Learning Aids Information Centres"). Ook zijn er contacten met allerlei groepen en edukatieve organisaties. Natuur- en milieu- edukatieve instellingen behoren daar echter niet tot de lijst van samenwerkingsvormen die het CRL onderhoudt. (Zie SLO-Aktiviteitenplan, pag. 316).
- Bij PUDOC (Publicatie en Documentatiecentrum, verbonden aan de Landbouw Hogeschool te Wageningen) beschikt men zelf uitsluitend over inhoudelijke informatie over natuur en milieu onder de rubriek "milieu&landbouw". Via de computer zijn er echter wel aansluitingen op edukatieve bestanden als ERIC. Een computer-"search" naar literatuur over een bepaald thema kost ± f 350,--.

De hier genoemde instellingen hebben voor last betreft hun IDV, een grote standinactie. Onderzoeking naar de situatie van de SLO en de CRL is daarom van belang. De SLO en de CRL zijn momenteel bezig met de automatisering van hun IDV. Dit gebeurt volgens twee richtlijnen: +de in 1982 in gebruik genomen terminal voor "on-line" literatuuronderzoek in externe bestanden moet binnenkort gereed komen voor zoekmogelijkheden in de bestanden van ERIC (VS) en Euronet en PASCAL, beide bestanden met Engelse en Franse onderwijsliteratuur. Deze IDV is met name bedoeld voor de projektmedewerkers; -het eigen bibliotheekbestand (35.000 publikaties) wordt geautomatiseerd en voorzien van ADION-trefwoorden. De publikaties worden van uittreksel voorzien en in standaardopzet beschreven t.b.v. toepassing in de documentatie- en voorlichtingssfeer. (SLO-Aktiviteitenplan '83-'88, pag. 129).

-conclusies-

De belangrijkste conclusie ten aanzien van de uitoefening van IDV binnen het n.m.e.-veld is dat

de uitoefening van de steunfunctie IDV is onvoldoende om de ontwikkeling en vernieuwing van n.m.e. afdoende te kunnen ondersteunen.

De belangrijkste oorzaken zijn:

- 1.de toerusting van n.m.e.-instellingen is te beperkt en met name gericht op de ondersteuning van het uitvoerend werk;
- 2.de toerusting van onderzoeks- en ontwikkelingsinstellingen is weliswaar voldoende maar ~~het~~ de n.m.e. heeft binnen de IDV van deze instellingen geen duidelijke plaats;

Oplossingen ~~van~~ de gesignaleerde tekortkomingen in de uitoefening van de steunfunctie IDV zullen zich op het opheffen van één of beide van de oorzaken van deze tekortkomingen moeten richten.

De Informatiecommissie LO.NME stelt voor een betere IDV tot stand te brengen door een betere samenwerking tussen IVN en LS.ME en een meer gestructureerde samenwerking van het n.m.e.-veld met onderzoeks- en ontwikkelingsinstellingen. De commissie denkt daarbij aan de instelling van een stichting die een verbeterde samenwerking tussen n.m.e.-instellingen enerzijds en n.m.e.-instellingen en onderzoeks- en ontwikkelingsinstellingen anderzijds, tot doel zou hebben.

MaasGeesteranus stelt n.a.v. zijn bezoek aan ERIC (Educational Resources Information Centre) dat het aanbeveling verdient de IVN-bibliotheek op ERIC aan te sluiten. ERIC is een documentatie-, uitleen-, informatie- en publikatiesysteem dat zich ten doel stelt gebruikers van edukatief materiaal (in ruime zin) in de gelegenheid te stellen door gemakkelijk toegang tot te krijgen. In Nederland zijn de bibliotheken van het Ministerie van O&W, de Bernhard van Leer-Stichting, de SLO en PUDOC (Wageningen) op ERIC aangesloten. MaasGeesteranus oppert ook de mogelijkheid dat een eventueel op te richten landelijk centrum een IDV-functie naar het voorbeeld van ERIC zou kunnen vervullen. (Zie Verslag Studiereis VS, p. 11 en 12).

Het voorstel van de Informatiecommissie LO.NME een nieuwe stichting in het leven te roepen die een betere IDV tot doel zou hebben, wordt echter door de n.m.e.-instellingen afgewezen. Een vergelijkbare reactie geldt ook voor het voorstel van MaasGeesteranus aangezien het veld ook weinig voelt voor de instelling van een landelijk centrum.

Wellicht liggen er mogelijkheden om de IDV-steunfunctie te verbeteren als de universitaire afdelingen didaktiek van de biologie zich meer gaan concentreren op hun onderzoeks- en ontwikkelingstaak waarbij dan meer ruimte zou komen voor breed n.m.e.-onderzoek.

Ook de instelling van specifiek op n.m.e.-gerichte opleidingen zoals milieu-voorlichting aan de LH Wageningen, zouden langs indirecte weg bij kunnen dragen aan een verbetering van IDV omdat ~~xxxxxx~~ de instelling van dergelijke opleidingen bijdraagt aan de profilering c.q. afbakening van het "vak" n.m.e.

Een tweede conclusie ~~xxxxx~~ ten aanzien van de uitoefening van IDV is dat

de IDV-steunfunctie zeer versnipperd en "verkokerd" wordt
uitgeoefend.

De belangrijkste oorzaken zijn:

1. n.m.e. is geen duidelijk afgebakend terrein: het bestaat uit een groot aantal deelgebieden waartussen de samenhang (nog) onvoldoende duidelijk is;
2. de meeste n.m.e.-instellingen zijn particuliere instellingen die ~~xxx~~ uit lijfsbehoud genoodzaakt zijn zich duidelijk te profileren hetgeen onderlinge samenwerking en uitwisseling bemoeilijkt;

In dit verband wijst de Informatiecommissie LO.NME op de wenselijkheid te komen tot een vraagbaak van waaruit een overzicht over het gehele veld bestaat. Zoals gezegd is echter het voorstel van de commissie ~~xxxx~~ om een stichting die o.a. als vraagbaak zou kunnen fungeren, door het veld negatief ontvangen. De momenteel plaats vindende versterking van de provinciale consulentenschappen zou mogelijk kunnen leiden tot een vraagbaak-functie die in afdoende mate op het provinciale niveau vervuld kan worden. Het consulenten-idee is echter nog te nieuw om al voldoende inzicht te kunnen hebben in de rol die het provinciale niveau kan hebben in de IDV-ondersteuning van het veld.

De steunfunctie "DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING":

- (Van
midden
comité
groep)
- o "Deskundigheidsbevordering en kadervorming is het ontwikkelen en/of uitvoeren van training en nascholing van vrijwillig en professioneel kader al dan niet in samenhang met begeleidende en coördinerende ondersteuning." (MaasGeesteranus, 1983, p.55)
 - o "Op plaatselijk/regionaal niveau moet deskundigheidsbevordering plaatsvinden door onderlinge uitwisseling van deskundigheid eventueel in groeps- of cursusverband. ... Op provinciaal niveau moeten inhoudelijke en methodische deskundigheid gemobiliseerd worden. ... Op landelijk niveau ligt het accent van de ondersteuning op de organisatie en begeleiding van deskundigheidsbevordering. De uitvoering dient zoveel mogelijk decentraal plaats te vinden in samenwerking met de ondersteuning op lagere niveau's. Indien nodig wordt deskundigheid uit het buitenland aangetrokken. ... Voor zover de functie op landelijk niveau vervuld wordt, moet zoveel mogelijk gebruik gemaakt worden van bestaande voorzieningen zoals Stichting Veldstudiecentra, Stichting School in Bos en Landschap, Volkshogescholen, Vormings-Instituten. Indien de deskundigheid in eigen land niet toereikend is, moet het landelijk niveau nagaan in hoeverre deze in het buitenland wel beschikbaar is. (Adviesnota Informatiecommissie, p. 27, 28, 30 en 31)

In het hiernavolgende wordt een opsomming gegeven van initiatieven op het gebied vandeskundigheidsbevordering die momenteel plaatsvinden. In deze opsomming is geen volledigheid nagestreefd; zij is bedoeld om inzicht te verschaffen in de verschillende mogelijkheden waarop de steunfunctie "deskundigheidsbevordering" gestalte kan krijgen.

In de opsomming zijn een drietal grove indelingscategoriën gebruikt,
n.l.: -deskundigheidsbevordering binnen de n.m.e.-organisaties;
- ,, gericht op natuuronderwijs;
- ,, gericht op de methode vann.m.e.;

1.Deskundigheidsbevordering binnen de n.m.e.-organisaties:

-het IVN en het LS.ME beschikken over medewerkers die beschikken over specifieke deskundigheden op het gebied van organisatie, onderwijs, cursusorganisatie, training en vorming.
Bij het IVN ondersteunen deze medewerkers de werkzaamheden van de provinciale consultants en word deskundigheid overgedragen in het

consulentenoverleg en via de begeleidingscommissies v.d. consulenten. Zowel landelijke als provinciale consulenten zijn momenteel betrokken bij de zgn. BID (=Brede IVN-Discussie) over de vorm en inhoud van de natuurgidsencursussen. Deze cursussen zijn de "kaderschool" van het IVN.

Hoewel de organisatie van een centrale kadercursus wel in de bedoeling lag, heeft het LS.ME van een centrale opzet van kadervorming afgezien om recht te doen aan de pluriformiteit van de milieu-organisaties. Het LS.ME is van oordeel dat plaatselijk vaak al voldoende deskundigheid aanwezig is en dat kadercursussen op plaatselijk niveau zich ook beter aan de lokale situatie kunnen aanpassen.

De primaire taak in de deskundigheidsbevordering van het LS.ME ligt in de uitwisseling van ervaringen en in het scheppen van voorwaarden. Dit gebeurt o.a. door materiaalverschaffing en het mede contact leggen met relevante organisaties. (Jaarverslagen 1982 IVN en LS.ME).

-de deskundigheidsbevordering van de provinciale consulenten vindt plaats in themadagen voor landelijke en provinciale consulenten en via uitwisseling tijdens het consulenten-overleg. Verder volgen de consulenten al naar gelang hun eigen behoefte thema- of studiedagen en cursussen. Zo namen in 1982 de meeste consulenten deel aan de door de CNBE georganiseerde oriëntatie op de WCS (World Conservation Strategy). (Zie Jaarverslagen 1982, Prov.consulentschappen)

-sinds de instelling van de provinciale consulentschappen (die momenteel versterkt worden met door het Ministerie van VROM gesubsidiëerde medewerkers) worden op het provinciale niveau kadercursussen georganiseerd. In veel gevallen wordt daarbij samengewerkt met de milieufederaties in de provincies of met de plaatselijke en/of districtsafdelingen van het IVN. Enkele voorbeelden van deze deskundigheidsbevordering op provinciaal niveau zijn:

- o IVN-kadercursussen (de natuurgidsencursussen) waarin kennis en inzicht, en het aanleren van vaardigheden om zelf actief bij te kunnen dragen aan de stimulering van n.m.e. worden uitgediept;
- o inhoudelijke cursussen over onderwerpen als Afval, VENEL, Energie, Ecologie, Milieukunde;
- o methodische cursussen: meestal wordt er in de inhoudelijke cursussen ook al aandacht besteed aan overdrachtstechnieken maar er wordt ook steeds meer gericht aandacht besteed aan methodische deskundigheidsbevordering, b.v. cursussen m.b.t. training, werving en begeleiding van vrijwilligers in milieugroepen, en m.b.t. de organisatie van n.m.e.- activiteiten. (Zie Jaarverslagen 1982, Prov. consulenten)

-binnen de Vereniging Milieu-Defensie zijn een aantal werkgroepen ingesteld die bepaalde onderwerpen zoals "water", "milieu en huishouden", etc, uitdiepen. Naast deze werkgroepen die een deskundigheid bevorderende werking binnen de vereniging zelf hebben, is Milieu-Defensie ook naar buiten getreden met cursussen als "effectiviteit van de milieubeweging" en "plaatselijke energie-actie". (Controleren in MD!!!!!!!)

-De Kleine Aarde (DKA) heeft een aparte cursusgroep die voorlichting en scholing m.b.t. alternatieve voeding en alternatieve landbouw tot taak heeft. De cursussen zijn niet specifiek op "kaders" gericht, maar ze hebben wel kadervorming tot gevolg. Zo werd de cursus "vegetarisch koken" eerst uitsluitend door DKA verzorgd terwijl momenteel door het gehele land deze cursussen gegeven worden.

-een aparte vermelding verdient de kadertraining van "energie-voorlichters" die plaatsgevonden heeft in de BMD (Brede Maatschappelijke Discussie) en door de WED (Werkgroep Energie Discussie). (Zie Kadertraining, Map Groepswerk, WED).

2.Deskundigheidsbevordering gericht op Natuuronderwijs:

-het door de Stichting School in Bos en Landschap beheerde "Woldhuis" was tijdens de herfstvakantie (1982) gastcentrum voor de zgn. "oriëntatiedagen 1982". Deze dagen waren bedoeld voor werkers in het n.m.e.-veld. Tijdens de dagen stond het thema "deskundigheidsbevordering voor beroepsmedewerkers in het werkveld natuur- en milieu-educatie voor schoolgroepen" centraal. Deze oriëntatiedagen zullen in de komende jaren opnieuw georganiseerd worden. (Jaarverslag 1982, St. School in Bos en Landschap, Naast deze "oriëntatiedagen" voor veldwerkers, tracht de Stichting ook de deskundigheid m.b.t. veldstudie in het onderwijs te bevorderen. Dit gebeurt door leerkrachten, PABO-leerlingen en ouders bij de in het "Woldhuis" gehouden werkweken te betrekken.

-het Veldstudiecentrum (VSC) in Orvelte organiseert weekenden voor leerkrachten om hen kennis te laten maken met de ideeën en werkwijze van het VSC. (Zie Tussenbalans VSC Orvelte, p. 2)

-al vele jaren organiseert het KNNV in samenwerking met de Haagse School- en Kindertuinen de Biologische Werkkampen voor het Onderwijs (BWO). In 1982 werd het 50-ste BWO-kamp in Mesch (L.) door ca. 150 deelnemers bijgewoond. Het merendeel van de deelnemers waren onderwijsgevendend werkzaam in kleuter, lager en voortgezet onderwijs. Het doel van de BWO-kampen is het in contact brengen van leerkrachten met natuur en landschap en de bedreigingen waaraan flora en fauna dankzij menselijke activiteiten blootstaan. (Zie Verslag BWO-kamp Mesch 1982, p.5)

3.Deskundigheidsbevordering gericht op de methode van n.m.e.:

-de universitaire lerarenopleidingen (ULO's) en de nieuwe lerarenopleidingen (NLO's) verzorgen nascholing op verschillende gebieden. Enkele voorbeelden zijn de cursus "veldbiologie" georganiseerd door de Stichting Interstudie te Nijmegen en de cursus "gezondheidskunde" van de Afd. Biologie van de Leraarsopleiding van de R.U.U. Deze laatste cursus is georganiseerd in samenwerking met het PAO (Post Academisch Onderwijs) en de Biologische Raad.

-het Ministerie van O&W subsidieert cursussen die onderdeel uitmaken van het Nascholingsplan ten behoeve van Primair Onderwijs, Voortgezet Onderwijs, Volwassenen-educatie en Hoger Beroepsonderwijs. Binnen het Nascholingsplan worden cursussen gegeven op gebieden als

→basis- en verdiepingscursus volwassenenedukatie;

→gespreksvoering;

→methodische ontwikkeling;

→stadsoecologie;

→veldbiologie;

→vogelkennis;

→gezondheidseducatie;

→alternatieve voeding;

→mediagebruik;

→werken met bijzondere doelgroepen;
enzovoort.

Deze cursussen zijn veelal gericht op leerkrachten en vormingswerkers, maar een aantal ervan zou ook zeker in een behoefte deskundigheidsbevordering vanuit het n.m.e.-veld kunnen voorzien.

(Zie Nascholingsplan-Wegwijzers, deel I en II).

- het Instituut voor Toegepaste Voorlichtingskunde (ITV) dat verbonden is aan de Vakgroep "Voorlichtingskunde" van de Landbouw Hogeschool te Wageningen verzorgt cursussen en trainingen gericht op methodiek en effectiviteit van voorlichting. De laatste jaren is binnen het ITV de belangstelling voor n.m.e. toegenomen. Momenteel is het ITV bezig met trainings- en cursusactiviteiten voor de Directie Beheer Landbouwgronden en nog in 1983 zal samen met de Gelderse Milieufederatie een cursus "organisatie van n.m.e.-activiteiten" verzorgd worden.
- de Stichting NIAM (Nederlands Instituut voor Audio-visuele media) verzorgt regelmatig cursussen in mediagebruik in edukatieve situaties.
- de Stichting SVE (Studiecentrum Volwassenenedukatie) heeft momenteel geen contacten met het n.m.e. -veld. Toch zou de SVE voor het n.m.e.-veld een ondersteunende rol kunnen vervullen t.a.v. de methodische ontwikkeling en deskundigheidsbevordering van de n.m.e. Binnen de Stichting SVE staat de aandacht voor n.m.e. al enige tijd op het "verlanglijstje". Er zijn tot nu toe echter te weinig menskracht en middelen beschikbaar om aandacht aan n.m.e. te kunnen besteden. Enige tijd geleden is er wel contact geweest met het IVN over ondersteuning van de IVN-natuurgidsencursussen. Echter om organisatorische redenen, b.v. de autonomie van de IVN-afdelingen waardoor lagere niveau's moeilijk bereikt zouden kunnen worden, is toen van samenwerking met het IVN afgezien. Met de huidige financiële en personele middelen van het SVE zou er alleen via de edukatieve werkplaatsen iets aan n.m.e.-ondersteuning gedaan kunnen worden. (Zie Jaarverslag 1982,

(curriculum)

De steunfunctie "deskundigheidsbevordering" is een van de belangrijkste onderwerpen geweest in de discussie rond de wenselijkheid van de instelling van een landelijk centrum voor natuur- en milieu-edukatie. Oorspronkelijk leefde binnen kringen van het IVN en de CNBE de gedachte dat een landelijk centrum met een centrale vestigingsplaats zou kunnen voorzien in de behoefte in het n.m.e.-veld aan kadervorming en deskundigheidsbevordering. In de loop der jaren werd de gedachte van een centraal trainingsinstituut echter vervangen door de voorkeur voor een deskundigheidsbevorderende ondersteuning die decentraal plaats zou vinden. Deze verschuiving in visie op de steunfunctie was onder meer het gevolg van de verbreding van het n.m.e.-veld met probleemgerichte milieu-edukatie, de instelling van provinciale consultantschapen als provinciale steunposten en de teruglopende financiën die voor n.m.e. beschikbaar waren. De behoefte aan een landelijk trainingsinstituut t.b.v. het n.m.e.-veld is momenteel erg klein. Men is van mening dat deskundigheidsbevordering moet aansluiten op de behoeften in het veld en op plaatselijke situaties. Het veld heeft echter wel behoefte aan een overzicht van alle activiteiten die op het gebied van kadervorming en deskundigheidsbevordering plaatsvinden. (Zie Adviesnota Informatiecommissie).

Een conclusie over de mate waarin de huidige uitoefening van de steunfunctie "deskundigheidsbevordering" voldoet aan de behoeften van het totale n.m.e.-veld is moeilijk te trekken.

Enkele belangrijke overwegingspunten m.b.t. een dergelijke conclusie zijn:

-de gedecentraliseerde deskundigheidsbevordering die vanuit de milieu-federaties en de provinciale consulentschappen georganiseerd wordt, is nog betrekkelijk nieuw. Een definitief oordeel over de effectiviteit van deze vorm van deskundigheidsbevordering zou voorbarig zijn. De ontwikkeling van een goede deskundigheidsbevordering kost tijd. Door evaluatie zullen inhoud en methode ontwikkeld, aangepast en verbeterd moeten worden.

Het is echter wel een feit dat deze "gedecentraliseerde" ondersteuning meer mensen bereikt dan met een centraal trainingscentrum mogelijk zou zijn. Ook de kosten liggen zowel voor de cursisten als voor de organisatie aanmerkelijk lager.

-het n.m.e.-veld is geen geheel. Volgens John van Kruijssen (St.School in Bos en Landschap) ligt een groot deel van de ondersteuningsproblemen in het feit dat n.m.e. geen echt "vak" is. Ook Arand Jan Waarlo wijst hierop. Hij verduidelijkt dit probleem aan de hand van de schoolbiologie die balanceert op de grens van onderwijsvoorziening en n.m.e.-voorziening. De vraag is: moet n.m.e. uitgroeien tot een zelfstandig vakgebied of moeten andere vakgebieden meer aandacht besteden aan n.m.e.?

de "n.m.e. training van de trainers", oftewel een gedecentraliseerde deskundigheidsbevordering van de deskundigheidsbevordering, is een vorm van deskundigheidsbevordering die wordt gegeven door de n.m.e. aan de n.m.e. en die wordt gegeven door de n.m.e. aan de n.m.e.

2. De steunfunctie "VAK- en METHODIEKONTWIKKELING":

-
- o De steunfunctie 'vak- en methodiekontwikkeling' krijgt op provinciaal niveau gestalte binnende edukatieve activiteiten die in het kader van provinciale ondersteuning plaatsvinden. Deze steunfunctie dient op landelijk niveau vervuld te worden voor zover de lagere niveau's daartoe niet in staat zijn en dient uit te gaan van de behoeften in het veld. Binnen deze functie moet ruimte zijn voor internationale uitwisseling. De uitvoering ervan moet zoveel mogelijk worden uitbesteed aan organisaties als SLO, SVE, Universiteiten en Hogescholen en dient te gebeuren in wisselwerking met praktijkgericht onderzoek. De vak- en methodiekontwikkeling is onvoldoende om in de behoeften te voorzien.
(Adviesnota: Naar een landelijke coördinatie van NME, p.28, 30 en 31.)
-

(cursief) - de huidige situatie en een inventarisatie -

'Vak- en methodiekontwikkeling' heeft 2 aspecten, n.l.

1. inhoudelijke ontwikkeling van NME

2. methodische ontwikkeling van NME

Het onderstaand schema geeft een overzicht van de huidige situatie. Het stelt ontwikkelingsobjecten voor de ontwikkeling van inhoud en methode in nauwe samenhang.

1. Inhoudelijke ontwikkeling:

Wat betreft de inhoudelijke ontwikkeling van de NME zijn er heel wat organisaties te noemen die ~~daar~~ een bijdrage leveren. De NME-organisaties zelf nemen daarbij een belangrijke plaats in.

Het IVN is een van de oudere instanties die materialen ontwikkeld t.b.v. de NME maar sinds de opkomst van de milieu-organisaties (en de milieu-problemen!!!) is het aantal instanties dat zich bezighoudt met de ontwikkeling van materiaal t.b.v. edukatie aanzienlijk toegenomen evenals het aantal onderwerpen waarvoor in de NME aandacht gevraagd wordt.

De ontwikkeling van de NME is afhankelijk van de samenwerking met andere instanties

- IVN : op gebied natuurbeleving, -behoud en -bescherming;
- LS.ME : op gebied van afval-problematiek;
- SME : op gebied van energie, afval, ecologie, werkgelegenheid en milieu, ontstaan van landschappen, etc
- Land.Ver.t.Beh.Waddenz. : over de Waddenzee en de bedreiging daarvan;
- Dierenbescherming : over dierenbescherming en bio-industrie;
- Aktie Lekker Dier : over dierenbescherming en bio-industrie;
- WED : over energie;
- MilieuDefensie : over verschillende onderwerpen inzake milieuproblemen;
- De Kleine Aarde : alternatieve landbouw en voeding;
- Ver.t.Besch.v.Vogels : over vogels en de bedreigingen daarvan;

Meer op het onderwijs gericht zijn de materialen die ontwikkeld worden door instanties als:

- Edukatieve Dienst van de NME;
- Verschillende Natuurhistorische Musea;

Sommige groepen ontwikkelen materiaal dat met name bedoeld is als informatief voor een breed publiek terwijl andere groepen materiaal ontwikkelen met het oog op bepaalde doelgroepen (b.v. respectievelijk de publicaties van De Kleine Aarde en publicaties als de "Doe-boeken" voor kinderen van het IVN).

Al deze groepen leveren een bijdrage aan de vakontwikkeling van de NME. Vaak is het de bedoeling om het werk van de eigen achterban te ondersteunen maar men hoopt ook dat de ontwikkelde materialen door anderen gebruikt zullen worden.

2. methodische ontwikkeling;

De methodische ontwikkeling van de NME is niet altijd strikt te scheiden van de inhoudelijke ontwikkeling. De hier weergegeven resultaten van mijn onderzoek betreffen dan ook resultaten die variëren van "vakdidactisch ontwikkeling" tot strikt methodische ontwikkeling.

- het Milieukundig Studiecentrum te Groningen ontwikkelt materiaal binnen het Projekt Milieu-educatie. Tot nu toe zijn mappen verschenen over de thema's energie, voedsel, afval en "de stad als leefomgeving". In deze mappen wordt steeds speciaal aandacht besteed aan de methode van milieu-educatie.
- het Polemologisch Instituut van de RUG ontwikkelt binnen het INVRO-projekt en onder de noemer van het thema 'mondiale vorming' materiaal op het gebied van beapening, ontwikkeling en milieu.
- het SCO (Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek) doet momenteel een onderzoek naar de milieuproblematiek in het voortgezet onderwijs. Binnen dit projekt zal een "ideeënboek" t.b.v. van de milieu-educatie in het projektonderwijs ontwikkeld worden. (Zie toelichting op het onderzoeks-projekt.)

14 -

-de SLO ontwikkeld experimentele leerpakketten in het teken van het vinden van aanwijzingen voor schoolwerkplanontwikkeling. Daarnaast publiceert het schoolwerkplanpublicaties o.a. op het gebied van natuuronderwijs en gezondheidseducatie die voor schoolteams gebruikt kunnen worden in de opzet van een schoolwerkplan. Deze SLO-activiteiten zijn gebaseerd op de onderzoeksprojecten "Natuuronderwijs voor de Basisschool" en "Natuuronderwijs voor 12-16 jarigen. (Zie Activiteiten plan '83-'88).

-de afdelingen Didaktiek van de Biologie van de Universiteiten en Hogescholen dragen op verschillende wijzen bij aan de ontwikkeling van de NME. Studenten van de afdelingen verrichten vaak bijvakstudies naar zowel inhoudelijke als methodische aspecten van NME. Via de nascholings-activiteiten t.b.v. leerkrachten biologie worden nieuwe ideeën verspreid. Slechts in enkele gevallen is er sprake van planmatig onderzoek door medewerkers van de afdelingen. Tot nu toe is meer belang gehecht aan de onderwijstaken van de afdelingen. De afdelingen Didaktiek van de RUU en de RUG hebben dit jaar een onderzoeksprogramma doen verschijnen.

(-Ook de NLO's kunnen hier genoemd worden. *Wegens de kleine omvang van de NLO's is het niet mogelijk om deze hier te noemen.*)

-de Stichting SVE (Studiecentrum voor Volwasseneneducatie) doet momenteel niets op het gebied van NME, hoewel de aandacht voor dit terrein al enige tijd op het prioriteitenlijstje prijkt. Het SVE houdt zich bezig met methodische ontwikkeling die ook voor het terrein van de NME bruikbaar zou kunnen zijn, b.v. in de groepsbegeleiding en de kadervorming. Als voorbeeld kan het project "studiekringen" genoemd worden. Dit project is binnen vrouwengroepen gedaan waarbij gezocht is naar mogelijkheden tot ontwikkeling van een zgn. "zelforganiserende deskundigheidsbevordering" als antwoord op het grote verloop onder vrijwilligers die werkzaam zijn in het welzijnswerk.

— conclusies —

De NME-instanties zijn zeker produktief wat betreft de ontwikkeling van materiaal. Er is echter nog weinig bekend over de effectiviteit van de ontwikkelde materialen en over de mate waarin deze bijdragen aan de ontwikkeling van het vak. Zo bleek in een door het Milieukundig Studiecentrum verricht onderzoek naar het gebruik van lespakketten op middelbare scholen dat maar een beperkt aantal van de leerkrachten op de hoogte is van het bestaan van lespakketten (45 %) en dat daarvan slechts de helft de moeite neemt de bruikbaarheid ervan na te gaan zodat uiteindelijk slechts een klein deel van de leerkrachten ook daadwerkelijk iets met de geboden les-ondersteuning iets doet. (De hindernisloop van milieukunde in het Onderwijs, MSG, 1983). Over het gebruik van deze materialen door andere doelgroepen is eveneens weinig bekend.

Er kan dan ook geconcludeerd worden dat

te weinig bekend is wat de effectiviteit van door n.m.e.-instellingen
ontwikkeld materiaal is welke beperkingen bij het gebruik van dit
materiaal gelden.

Het is dan ook positief te noemen dat verschillende n.m.e.-instanties wegen gevonden hebben om opleidings- en onderzoeksinstellingen te betrekken in de ontwikkeling van n.m.e.-activiteiten. Tot nu toe is de samenwerking van n.m.e.-instellingen met opleidings- en onderzoeksinstellingen sterk afhankelijk van de persoonlijke interesse van medewerkers en/of studenten van die instellingen.

Waar wel sprake is van systematische, planmatige vak- en methodiekwikkeling blijkt dat

vak- en methodiekwikkeling voornamelijk plaatsvindt ten behoeve
van de doelgroep onderwijs.

Materiaal en methodieken die speciaal ontwikkeld zijn voor andere doelgroepen, b.v. sociaal cultureel werk (volwassenen, werkende jongeren, werkelozen, etc.), ondernemers, ambtenaren, enz., is er niet.

III ONDERZOEK EN STUDIE

-
- o Onderzoek en studie = het systematisch verzamelen en verwerken van gegevens omtrent een probleemgebied, zodanig dat de vergaarde informatie relevant is voor de praktijk en/of het beleid;
.....Steunfuncties zijn principieel gesitueerd op landelijk en/of provinciaal niveau. De verantwoordelijkheid voor deze functies zal zo dicht mogelijk bij het uitvoeringsniveau dienen te liggen, hetgeen in principe voor de n.m.e. neerkomt op het provinciale niveau. Daarvan kan slechts worden afgeweken indien de gespecialiseerde deskundigheid -voor de uitvoering van steunfuncties vereist- slechts zo beperkt aanwezig is dat een provinciale planmatige aanpak in feite niet is uit te voeren. (Maas-Geesteranus, 1983, p.55)
 - o Onderzoek en studie (als zelfstandige functie) maakt in het algemeen anders dan in projektverband, geen onderdeel uit van de ondersteuning op dit niveau. De functie wordt anders dan in projektverband niet op lagere niveau's vervuld en komt dus volledig voor rekening van het landelijk niveau. Binnen deze functie valt ook de aandacht voor onderzoek en studie in het buitenland. De functie onderzoek en studie omvat met name de planning en stimulering van onderzoek; de uitvoering moet verricht worden door daarvoor toegeruste instellingen zoals Universiteiten/Hogescholen, de SLO en het SVE. De planning van onderzoek en studie ontbreekt nagenoeg volledig. Er moet een samenwerkingsverband tot stand gebracht worden tussen algemeen ondersteunende landelijke instellingen op het gebied van n.m.e. Dit samenwerkingsverband heeft o.a. als functie de behoefte aan onderzoek en studie vast te stellen en een planning te maken. De uitvoering van het onderzoek wordt uitbesteed aan daarvoor toegeruste instanties. Voor zover van belang worden ook ontwikkelingen in het buitenland gevolgd. (Adviesnota: "Naar een land. coördinatie van n.m.e.", pag. 28, 30, 31 en 32)
-

2000) -afbakening-

De steunfunctie 'Onderzoek en Studie' heeft evenals 'vak- en methodiekontwikkeling' een inhoudelijke en een methodische kant. Er kan dan ook de volgende indeling gemaakt worden:

1. inhoudelijk onderzoek op het gebied van natuur en milieu: dit varieert van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek zoals veel op Universiteiten.

Hogescholen en onderzoeksinstituten (TNO, RIN, KEMA, etc.) plaatsvindt, tot meer beleidsgericht onderzoek dat plaatsvindt bij overheidsinstanties en natuur- en milieuorganisaties (St. Natuur en Milieu, Vereniging Milieu-Defensie, St. Reinwater, Milieufederaties, etc.).

De resultaten van dit soort onderzoek vormen een basis bij het bepalen van de inhoud van NME. Nieuwe, actuele onderzoeksresultaten met betrekking tot natuur- en milieuproblemen zijn onontbeerlijk voor NME.

Deze resultaten vinden hun weg naar het NME-veld langs verschillende kanalen. Vakbladen, symposia, lezingen, rapporten, tijdschriften, manifestaties, dag- en weekbladen, radio en tv, etc. spelen een rol in de doorstroming van onderzoeksresultaten naar de gebruikers in het NME-veld. Inhoudelijk gericht onderzoek zoals boven omschreven dient derhalve gerekend te worden tot de steunfunctie "Onderzoek en Studie".

2. onderzoek op het gebied van NME: het hier bedoelde onderzoek draagt een sociaal-wetenschappelijk karakter. Er kunnen twee onderzoeksgebieden onderscheiden worden:

- e de relatie mens - (natuurlijke)omgeving als basis voor NME;
- e de behoefte aan en de vorm en effectiviteit van NME;

Onderzoek op deze gebieden wordt verricht door NME-instellingen, verschillende afdelingen/vakgroepen van Universiteiten en Hogescholen, onderzoeksbureau's en instituten die deel uitmaken van de onderwijs-verzorgingsstructuur of agogische ondersteuningsstructuren.

De in dit hoofdstuk beschreven 'onderzoek en studie' betreft uitsluitend onderzoek op het gebied van NME. Het inhoudelijk gericht (natuurwetenschappelijk) onderzoek is buiten beschouwing gebleven.

In de volgende paragrafen worden de resultaten van een onderzoeks- en literatuurinventarisatie besproken en er wordt ingegaan op de relatie onderzoeksvragers/onderzoekers. Tot slot worden een aantal conclusies gegeven met betrekking tot de uitoefening van de steunfunctie 'Onderzoek en Studie'.

3.1. Onderzoeksprojecten: een inventarisatie:

-inleiding-

Tijdens het onderzoek dat verricht werd door de Informatiecommissie LO. NME is gebleken dat door NME-instellingen zelf weinig en onvoldoende systematisch onderzoek wordt verricht. Landelijke instellingen als IVN en LSME komen nauwelijks aan onderzoek toe terwijl beide instellingen toch de vervulling van deze steunfunctie nastreven. Het onderzoek van de informateurs toonde ook aan dat er in het veld behoefte is aan evaluatie en effecten-onderzoek. (Zie Advies Informatiecommissie LO.NME). Volgens MaasGeesteranus is er (in 1982) weinig onderzoek van belang gaande dat kan bijdragen aan de wetenschappelijke onderbouwing van NME. (Maas Geesteranus, 1983, p.27)

De in dit verslag beschreven studie omvatte ~~eer~~ meer een inventarisatie van instellingen, onderzoeksprojecten en publicaties op het ~~g~~ gebied van NME. Dit resulteerde in een beschrijving van onderzoeksprojecten en onderzoek van 35 instellingen in ons land. Deze beschrijving is weergegeven in 6.1. Bijlegg: Instituuts- en onderzoeksbeschrijvingen. Om teleurstellingen te voorkomen, dient hier gezegd dat de beschrijving geenszins compleet is. Volledige beschrijving was ook niet het doel van de inventarisatie bovendien was daarvoor de tijdstuun van deze studie te kort. Omdat niet alle projecten en publicaties grondig bestudeerd konden worden, bestaat de mogelijkheid dat publicaties of projecten opgenomen zijn waarvan de relatie met NME beperkter is dan op grond van de geïnventariseerde omschrijvingen verwacht ~~moet worden~~ werd.

-~~onderzoek~~instellingen die onderzoek doen-

Onderzoek op het gebied van NME wordt verricht door uiteenlopende soorten instellingen. Deze kunnen ingedeeld worden als volgt:

A. NME-instellingen: Een aantal landelijke NME-instellingen zijn in de Bijlage 6.1. opgenomen (IVN, SME, VMD, Enz.). Uit literatuuronderzoek en gesprekken met personen/instaties uit het veld van de NME, bleek dat ook op provinciaal en plaatselijk niveau onderzoek plaatsvindt. Op deze niveau's wordt onderzoek verricht door stagiaires van opleidingen als Academie Nieuw Rollecate, de Hogere Bosbouw en Cultuurtechnische School, Sociale Academies, etc. Het betreft doorgaans onderzoek naar vraagstellingen die aangedragen worden door Milieufederaties, Prov. consulenten, plaatselijke instellingen. Als voorbeeld van dergelijk onderzoek kunnen enquetes naar NME genoemd worden, die gehouden zijn in ~~de~~ b.v. de provincie Zeeland, de regio Ede (door IVN).

Het onderzoek dat op plaatselijk of provinciaal niveau plaatsvindt, heeft veelal een functie in de ondersteuning van activiteiten die op deze niveau's georganiseerd worden. Dit soort onderzoek is in deze studie verder buiten beschouwing gebleven hoewel de vraag gesteld kan worden

in hoeverre door betere afstemming en planning via b.v. het consulentenoverleg een bijdrage aan de ontwikkeling van NME in het algemeen, verwacht mag worden.

B. Afdelingen/Vakgroepen van universiteiten en hogescholen: Deze bestrijken uiteenlopende disciplines als 'bouwkunde', 'sociale psychologie', 'urbanistiek', 'milieukunde', etc. Een duidelijk te omschrijven categorie wordt gevormd door de ULO's (Universitaire Leraren Opleidingen). Deze treft men aan bij alle universiteiten, bij de vakdidaktische afdelingen van studierichtingen die 1-ste graads leerkrachten opleiden. De ULO's c.q. afdelingen vakdidaktiek verrichten onderzoek binnen het kader van het onderwijs aan studenten. Dit geldt met name voor de afdelingen Didaktiek van de Biologie maar er zijn aanwijzingen dat ook andere studierichtingen, b.v. geografie, milieukunde, etc., binnen hun didaktische afdelingen onderzoek op het gebied van NME verrichten. Dit kon wegens tijdgebrek niet verder nagegaan worden.

C. Onderzoeksinstituten: bij verschillende rijksinstituten vindt onderzoek plaats dat voor NME van belang kan zijn (b.v. bij IVA, SLO, etc.).

D. Overige instellingen, o.a. onderzoeksbureau's: Hiertoe behoren ~~het~~ bedrijven (b.v. DSM), bestuurlijke lichamen (b.v. Gemeente Eindhoven) en onderzoeksbureau's. Deze laatste groep verricht onderzoek in opdracht (b.v. van Ministerie van CRM).

(overzicht)

-de aard van het onderzoek-

Om een indruk te geven van het soort onderzoek dat verricht wordt, volgt hier een opsomming van de trefwoorden die tijdens de inventarisatie gebruikt zijn:

e belevingswaarde	e milieubesef
e evalueren	e onderwijs
e gedrag (gedragspatroon)	e opvoeding
e milieubeleid	e voorlichting

Wanneer deze trefwoorden ingedeeld worden naar de op pag. 44. gemaakte tweedeling in onderzoeksgebieden krijgt men het volgende resultaat:

1. "relatie mens - (natuurlijke) omgeving":
 - belevingswaarde;
 - gedrag (gedragspatroon);
 - milieubeleid;
 - milieubesef;
2. "behoefte aan, vorm en effectiviteit van NME":
 - evalueren;
 - onderwijs;
 - opvoeding;
 - voorlichting;

In Bijlage 6.1. zijn 66 onderzoeksprojecten en instellingen zonder duidelijk omschreven projecten beschreven. Als deze verdeeld worden over de twee onderzoeksgebieden komt men tot een gelijke verdeling (33 en 33). Dit zou er op wijzen dat beide onderzoeksgebieden momenteel gelijke aandacht krijgen.

3.2. Literatuurinventarisatie:

Op basis van publicatielijsten en literatuurlijsten in publicaties is een inventarisatie gemaakt van literatuur m.b.t. NME. Deze is weergegeven in 6.2. Bijlage: Literatuurinventarisatie. Daarbij is gebruik gemaakt van een alfabetische rangschikking naar auteur. De inventarisatie omvat 169 titels.

Het oorspronkelijke doel van deze inventarisatie was nagaan op welke deelonderwerpen/-gebieden van NME onderzoek verricht is door rangschikking van het onderzoek in een matrix van deelgebieden.

Dit doel kon binnen het kader van deze studie niet gerealiseerd worden. Het grootste knelpunt was het opstellen van een onderwerpenmatrix voor het NME-gebied. NME is een dermate gecompliceerd gebied dat een indeling in gelijkwaardige deelgebieden moeilijk te maken is. Omwille van de volledigheid en de mogelijkheid dat deze inventarisatie een informatieve waarde kan hebben, is besloten de inventarisatie toch op te nemen in dit studieverlag.

3.3. Relatie onderzoeksvragers/onderzoekers:

Op basis van informatie verkregen uit -gesprekken met personen/instan-
ties uit het NME-veld en uit de onderzoekswereld,
-telefonische interviews met
enkele onderzoeks- en ontwikkelingsinstellingen, en
-gegevens die tijdens de onder-
zoeksinventarisatie naar voren kwamen, is feitenmateriaal verzameld
met betrekking tot de relatie onderzoeksvragers/onderzoekers.
Dit had tot doel na te gaan hoe deze relatie momenteel is, welke
problemen zich daarin voordoen en welke mogelijkheden er zijn om deze
relatie te verbeteren.

-de huidige situatie-

Als men nagaat hoe reeds voltooide onderzoeken of nog lopend onderzoek
tot stand gekomen is, kan de volgende opsomming gemaakt worden:

A. via individuele belangstelling en persoonlijke contacten: door
MaasGeesteranus wordt erop gewezen dat onderzoek op het gebied van
NME veelal plaatsvindt dankzij de individuele belangstelling van beleids-
of onderzoekszijde. (MaasGeesteranus, 1983, p.28) Daaraan kan worden
toegevoegd dat de belangstelling van studenten aan HBO- en Universitaire
instellingen ook een belangrijke rol speelt. Een aanzienlijk deel van
de in Bijlage 6.2. genoemde publicaties zijn verslagen of scripties die
gemaakt zijn in het kader van stages, bij- en hoofdvakstudies.
De Vakgroep Sociale Geografie informeert jaarlijks bij natuur- en milieu-
organisaties (b.v. Milieufederaties) of zij onderzoeksonderwerpen willen
leveren t.b.v. studentenprojecten.
De Vakgroepen Voorlichtingskunde, LH Wageningen, en Didaktiek van de
Biologie, RU Utrecht, nemen vraagstellingen van natuur- en milieu-orga-
nisaties op een lijst waaruit studenten onderzoeksonderwerpen kunnen
kiezen. Persoonlijke contacten spelen hierbij een belangrijke rol.

B. ~~Opdrachten~~ via opdrachten: indien men over financiën beschikt,
is het mogelijk om onderzoeksopdrachten te verstrekken aan onderzoeks
instelling. Enkele voorbeelden zijn het project "Achtergronden van Milieu-
gedrag" dat door VROM aan de RU Leiden, het project "Evaluatie van
het project Landschappenkaart" door CRM aan het bureau R+M en het
project "Evaluatie van Bezoekerscentra" door CRM/L&V aan het IVM.
Onderzoek in opdracht wordt dus meestal geïnitieerd en door de overheid
gefinancierd uit beleidsoverwingen.
NME-instellingen beschikken doorgaans over onvoldoende middelen om
onderzoeksopdrachten te verstrekken.

C. via onderzoeksbemiddeling door wetenschapswinkels en transferbureau's:
Enkele NME-instellingen hebben de weg naar de onderzoekscapaciteit
van universitaire instellingen gevonden via de Wetenschapswinkels.
De Ver. tot Behoud van het IJsselmeer en SME konden
ontwikkeling van lesmateriaal plaatsen bij de Vakgroep Didaktiek van de
Biologie van de RU Utrecht. De Brabantse Milieufederatie benaderde dezelfde
afdeling voor de opzet van een kadercursus langs dezelfde weg.

Wetenschapswinkels bemiddelen doorgaans slechts voor groepen/instellingen die voldoen aan de volgende criteria:

- e men ~~xxx~~ beschikt niet over voldoende financiën om onderzoeksvragen uit te besteden;
- e men beschikt niet over voldoende kennis en vaardigheden om onderzoek zelf uit te voeren;
- e de probleemstelling moet aansluiten bij door de aanvrager zelf ervaren problemen zodat er een garantie bestaat dat er ook wat met het onderzoek gebeurt dat een algemeen belang dient;

Transferbureau's of Transferpunten hebben in principe dezelfde functie als wetenschapswinkels, n.l. bemiddelen in onderzoeksvragen, maar de criteria voor toelating tot de bemiddeling zijn ruimer. Bovendien beschikt het transferbureau over een beperkt budget waardoor bepaalde onderzoekskosten gefinancierd kunnen worden.

Ondanks hun nauwe verbondenheid met de universitaire instellingen kampen de wetenschapswinkels en transferbureau's met het probleem dat door hen bemiddelde onderzoeksvragen moeilijk zijn in te passen in de programmering en planning van instellingen en afdelingen.

Voor onderzoeksvragen op provinciaal en plaatselijk niveau liggen hier voor de NME-instellingen echter tot nu toe nog te weinig verkende mogelijkheden.

-programmering en planning-

Tijdens deze studie kon vastgesteld worden dat er op het gebied van onderzoek ten behoeve van de NME boven instellingsniveau nagenoeg geen programmering of planning plaatsvindt. Op instellingsniveau bestaan vaak wel onderzoeksprogramma's waarbij echter in vele gevallen een duidelijke onderzoeksplanning ontbreekt.

Ter verduidelijking volgt hier een uitwerking van programmering en planning zoals die op het terrein van de leerplanontwikkeling voor het natuuronderwijs plaatsvindt.

- e de SLO heeft een goed onderbouwde programmering en planning voor de projecten 'Natuuronderwijs op de basisschool' en 'Natuuronderwijs voor 12-16-jarigen'. In het Activiteitenplan '83 - '88 is ook een duidelijke onderzoeksplanning opgenomen met betrekking tot deze projecten.
- e de afdelingen Didaktiek van de Biologie doen ook onderzoek met betrekking tot de leerplanontwikkeling. Afdelingen van de RU Utrecht en de RU Groningen hebben hun onderzoeksplannen in programma's vastgelegd.
- e de gezamenlijke afdelingen Didaktiek van de Biologie deden in ~~1982~~ 1983 een landelijk onderzoeksprogramma verschijnen waarin onderzoek ten behoeve van de leerplanontwikkeling en de curriculumconstructie op elkaar afgestemd wordt. Dit programma blijft echter vaag en blijkt in de praktijk geen werkingskracht te hebben. Het is meer bedoeld als een presentatie van het didaktiek-onderzoek met het oog op het veilig stellen van de financiering van de afdelingen didaktiek mede in het licht van de dreiging dat de ULO's zullen verdwijnen. (De lerarenopleiding zou uitsluitend een taak van de NLO's worden) Dit betekend dat de tot nu toe verwaarloosde onderzoekstaak van de afdelingen didaktiek in een nieuw licht komt te staan.

Tussen het SLO enerzijds en de afdelingen Didaktiek van de Biologie anderzijds bestaat geen overleg en de onderzoeksprogramma's zijn dus niet afgestemd op elkaar. De SLO meldt ook dat er in verband met de door haar uitgevoerde projecten contacten bestaan met het NME-veld. De inbreng van de NME-instellingen is echter onduidelijk. Ook bij de univeritaire instellingen op het gebied van vakdidaktiek, waar studenten binnen hun opleidingskader wel onderzoeksrelaties met NME-instellingen hebben, blijven de NME-instellingen buiten schot wat betreft de programmering van het afdelingsonderzoek. De NME-instellingen zelf zijn niet tot onderzoeksprogrammering in staat of komen daar niet aan toe.

Bij het Ministerie van L&V, Hoofddirectie NBOR, wordt jaarlijks een onderzoeksprogramma t.b.v. het NBOR-beleid opgesteld waarin ook aandacht besteed wordt aan onderzoeksprogrammering op het gebied van NME. Momenteel wordt daarin prioriteiten gelegd bij het onderzoek naar de werking en effectiviteit van door het ministerie gesubsidiëerde instellingen. Er is onderzoek verricht naar het Projekt Landschappenkaart en naar Bezoekerscentra. In 1984 start een onderzoek naar het IVN. (Zie Bijlage 6.3.: Gespreksverslag H. Gallacher)

Op landelijk niveau liggen er mogelijkheden voor programmering en planning van onderzoek via de RMNO (Raad voor Milieu- en Natuuronderzoek) en de NRLO (Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek). De RMNO bestaat uit vertegenwoordigers van ministeries, met name van VROM maar ook van L&V, EZ, en V&W, en van onderzoeksinstellingen en particuliere (maatschappelijke) organisaties. De Raad fungeert als een uitwisselingsmarkt t.b.v. onderzoeksvrager en onderzoekers.

Binnen de RMNO bestaan verschillende PSG's (Programmerings- en Studiegroepen). De nieuw op te richten PSG-Sociaal Wetenschappelijk onderzoek zou een plaats kunnen zijn voor plaatsing van onderzoeksvragen op het gebied van NME. NBOR overweegt dan ook in deze PSG zitting te nemen.

De NLRO is een uit 5 sectoren opgebouwd adviesorgaan van het ministerie van L&V. Evenals de RMNO fungeert de NRLO als uitwisselingsmarkt tussen vrager en aanbieder van onderzoek. NBOR is momenteel vertegenwoordigd in de sectoren 'Landinrichting Natuur en Landschap' en 'Landbouw en de samenleving'. (Zie ook Bijlage 6.3.: Gespreksverslag H. Gallacher).

De effectiviteit van de RMNO en de NRLO als ingang naar de onderzoekscapaciteit met het oog op een (betere) programmering en planningsmogelijkheden t.b.v. onderzoek naar NME, wordt van verschillende zijden betwist. (Zie Bijlage 6.3.: Gespreksverslagen H. Gallacher, K. Bouwer en N. Nelissen). Als voornaamste redenen komen daarbij naar voren:

- de Raden zijn weinig besluitvaardig en kunnen als 'praatclub' omschreven worden;
- de Raden beschikken niet over financiën om onderzoek te stimuleren, de onlangs opgeheven LASOM (Landelijke Stuurgroep Onderzoek Milieuhygiëne) had wel middelen ter beschikking en derhalve meer mogelijkheden;
- de Raden houden geen rekening met de programfinanciering van de instellingen en met de richtlijnen voor afzonderlijke disciplines. Commissies van de Academische Raad zoals de Commissie Biologie en de CUM (Commissie Univeritaire Milieukunde) zijn wel op de hoogte van de financiering en richtlijnen van de univeritaire instellingen.

(over)

-doorstromingsproblemen onderzoeksresultaten-

De relatie onderzoeksvrager/onderzoekers heeft 2 aspecten: enerzijds de doorstroming van onderzoeksvragen naar de onderzoeks capaciteit, wat in het hiervoorafgaande besproken is, en anderzijds de doorstroming van onderzoeksresultaten naar de gebruikers in het veld. Volgens MaasGeesteranus vinden de resultaten van reeds uitgevoerd onderzoek te weinig toepassing in de praktijk van de NME. Op pag. 17 van dit verslag zijn enkele wegen genoemd waarlangs onderzoeksresultaten hun weg naar het veld kunnen vinden. Dat in deze doorstroming knelpunten zitten, bleek tijdens het onderzoek van de Informatiecommissie LO.NME. ~~Dit bleek~~ Het bleek dat in het veld behoefte bestaat aan vertaling c.q. bewerking t.b.v. NME van onderzoeksresultaten. (Zie Advies Informatiecommissie LO.NME).

Vergelijkbare problemen met resultaten van landbouwkundig onderzoek hebben geleid tot de instelling van de Commissie "DOORLO" (Doorstroming Resultaten Landbouwkundig Onderzoek) die het ministerie van L&V m.b.t. deze problematiek adviseert. Sinds NBOR (dat verantwoordelijk is voor het beleidsveld NME) in 1982 van CRM naar L&V overging, heeft het zitting in de Commissie DOORLO. De Commissie heeft echter (nog?) geen opdracht wat betreft doorstromingsproblemen m.b.t. NME.

3.3. Conclusies:

De in dit hoofdstuk beschreven uitoefening van de Steunfunctie 'Onderzoek en Studie' kent een aantal beperkingen:

- de inventarisatie van onderzoeksinstellingen en onderzoeksprojecten is niet volledig;
- het belang van natuurwetenschappelijk onderzoek op het gebied van natuur en milieu voor de inhoud van NME is buiten beschouwing gebleven;
- de inventarisatie t.b.v. de vaststelling van de aard van het onderzoek dat plaatsvindt en plaatsgevonden heeft, is eveneens onvolledig;
- de inventarisatie van onderzoeksprogrammerings- en planningsinstrumenten is beperkt gebleven tot RMNO, NRLO en Commissies van de Academische Raad;

Ondanks deze beperkingen zijn toch een aantal conclusies mogelijk. Deze zijn:

1. er vindt meer onderzoek op het gebied van NME plaats dan tot nu toe verondersteld; (Vergelijk het Advies van de Informatiecommissie LO.NME, 1983, en MaasGeesteranus, 1983.)

2. de roep om meer onderzoek ten behoeve van NME vanuit de NME-instellingen en voor NME verantwoordelijke beleidsafdelingen is onterecht;

Uit deze studie is gebleken dat vanuit verschillende disciplines onderzoek verricht wordt dat voor NME van belang is. Het knelpunt ligt eerder bij de NME-instellingen zelf, welke niet in staat zijn om -een duidelijke onderzoeksbehoefte te omschrijven;
-de resultaten van onderzoek voor NME dienstbaar te maken;
Dit laatste is tevens te wijten aan de onderzoeksinstellingen die NME-instellingen niet of nauwelijks in hun onderzoek betrekken.

3. de ingangsmogelijkheden tot de onderzoekscapaciteit (b.v. onderzoek in het kader van het onderwijs aan universitaire instellingen en de bemiddeling door wetenschapswinkels en transferbureau's) worden onvoldoende benut;

Dit geldt met name voor vraagstellingen die betrekking hebben op NME-activiteiten/-instellingen op provinciaal, regionaal en plaatselijk niveau en voor regio's waar zich universitaire instellingen bevinden.

4. een overzichtspunt waar onderzoek op het gebied van NME geregistreerd wordt, ontbreekt;

De volledigste registratie vindt men momenteel bij het Studie- en Informatiecentrum TNO. Dit centrum heeft een geautomatiseerde registratie van het onderzoek dat plaatsvindt op het gebied van natuur en milieu. Het verdient aanbeveling dat natuur- en milieu-organisaties (zowel edukatieve als anders) hun onderzoek laten registreren bij

dit Centrum. Dit zou ten goede komen aan enerzijds natuur- en milieu-onderzoek dat door andere instellingen wordt gedaan en anderzijds aan de ondersteuning van NME en NME-onderzoek.

5. de programmering en planning van onderzoek wordt bemoeilijkt door persoonlijke of instellingsbelangen die strijdig zijn met de maatschappelijke relevantie van de instellingsdoeleinden.

Wat betreft de NME-instellingen kan hierbij verwezen worden naar het Advies van de Informatiecommissie LO.NME (1983) dat "verkokerde" structuren, onderlinge competentie, belangentegenstellingen en verschil in visie aanwijst als knelpunten in de ondersteuning van NME. In deze studie is gebleken dat de samenwerking m.b.t. tot programmering en planning van onderzoek op vergelijkbare problemen stuit. (Zie pag. 2.2 en 2.3).

6. De programmerring en planning m.b.t. onderzoek naar NME is alleen zinvol als deze is afgestemd op de programma's en planningen van onderzoeksinstellingen;

Is dit niet het geval dan moeten onderzoeksinstellingen extra ~~xxx~~onderzoekscapaciteit hebben om naast hun eigen programma's ook NME-onderzoek te kunnen doen. Dit zou financiële consequenties voor de onderzoeksvragers hebben: ze zullen zich moeten 'inkopen' in de onderzoekscapaciteit. Hiervoor zijn de middelen van NME-instellingen te beperkt. Een grondige inventarisatie van de onderzoekscapaciteit en van onderzoeksprogramma's die ~~xxx~~ voor NME van belang zijn, verdient daarom aanbeveling.

7. de programmering en planning van onderzoek is alleen zinvol als NME-instellingen daarbij betrokken zijn;

De afstand tussen de NME-instellingen in het veld en de onderzoeksinstellingen die NME-onderzoek (kunnen) doen, blijkt groot te zijn. Onderzoeksresultaten zullen pas een goed verlopende doorstroming naar het veld hebben als het veld ~~xxx~~ betrokken is in de formulering van onderzoeksvragen (~~xxx~~ op basis van behoeften in het veld).

IV. AFKORTINGENLIJST

BWO	: Biologische Werkkampen voor het Onderwijs;
CHLO	: Commissie Herstructurering Landelijke Organisaties;
CNBE	: Commissie voor Natuurbeschermingseducatie;
CRL	: (voormalig) Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschap- pelijk Werk;
CUM	: Commissie Universitaire Milieukunde (v.d. Academische Raad);
DOORLO	: Commissie Doorstroming Resultaten Landbouwkundig Onderzoek;
ERIC → DSM	: De Nederlandse Staatsmijnen;
GVO	: Gezondheidsvoorlichting en- opvoeding;
HBO	: Hoger Beroeps Onderwijs;
IDV	: Informatie- en documentatieverzorging
IPO	: Interprovinciaal Overleg;
IVN	: Instituut voor Natuurbeschermingseducatie;
KNNV	: Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging;
LASOM	: Landelijke Stuurgroep Onderzoek Milieuhygiëne;
LMO	: Landelijk Milieu-Overleg ;
LSME	: Landelijk Steunpunt voor Milieu-Edukatie;
L&V	: Ministerie van Landbouw en Visserij;
MSG	: Milieukundig Studiecentrum Groningen;
NBOR	: Hoofddirectie Natuurbehoud en Openluchtrecreatie;
NCVO	: Nederlands Centrum voor Volksontwikkeling;
NIVON	: Nederlands Instituut voor Volksontwikkeling en Natuur- vriendenwerk;
NLO → NME/n.m.e.	: Natuur- en Milieu-educatie;
NOB	: Natuuronderwijs op de basisschool (SLO-project);
NRLO	: Nationale Raad voor Landbouwkundig Onderzoek;
OB	: Onderwijsbegeleidingsdienst;
O&W	: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen;
RMNO	: Raad voor Milieu-en Natuuronderzoek;
SLO	: Stichting voor de Leerplanontwikkeling;
SME	: Stichting voor Milieu-educatie;
SVE	: Stichting Studiecentrum voor Volwasseneneducatie;
ULO	: Universitaire Lerarenopleiding;
VMD	: Vereniging Milieu-Defensie;
VNG	: Vereniging van Nederlandse Gemeenten;
VOMIL	: (voormalig) Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiëne;
VRM	: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer;
WVC	: Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur;
WVK	: Werkgroep van Kampstafliden (IVN);
WVS	: Werkgroep van Schoolbiologen (IVN);
ZC	: Zetel van de Commissie van de Nederlandse Landbouwkundige Vereniging

(Zie voor ook pag. .1, Bijlage 6.1. voor afkortingen die als instituuTs aanduiding gebruikt worden.)

Wijzen:

ERIC : Educational Resources Information Centre;

NLO : Nieuwe Lerarenopleiding;

ER : Ministerie van Economische Zaken;

V&W : Ministerie van Verkeer en Waterbouw;

PSC : Programmen en Studiegroep (van RMAU);

V

- Jaarverslag 1982, St. Zeeuws Coördinatie-orgaan Natuur-, Milieu- en Landschapsbescherming;
- ,, ,, St. Gelderse Milieufederatie;
- ,, ,, Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN);
- ,, ,, Landelijk Steunpunt voor Milieu-educatie;
- ,, ,, St. School in Bos en Landschap;
- ,, ,, St. Studiecentrum voor Volwasseneneducatie;
- Jaarverslagen 1982, Provinciale consultants NME;
- Kursuswerk Jaarverslag 1982, De Kleine Aarde;
- Inventarisatierapport NME, Staatsuitgeverij, Den Haag, 1975;
- Gids voor NME, IVN/D. Huitzing, Amsterdam, 1978;
- Inventarisatierapport Commissie Nationaal Plan GVO, 1977;
- Activiteitenplan 1983-1984, St. voor de Leerplanontwikkeling;
- Verslag van een studiereis naar de VS t.b.v. de NME in Nederland; Ir. Chr. MaasGeesteranus, 1983, Den Haag;
- Biologisch Didaktisch Onderzoek, een inventarisatie van (bijvak-) onderzoek gedaan aan Nederlandse Universiteiten, Hogescholen en Paedagogische Centra in de jaren 1972-1977, RUU;
- Op weg naar een landelijk onderzoeksplan, Interimnota van de Werkgemeenschap Didaktiek van de Biologie i.o., januari 1979;
- Landelijk Onderzoeksprogramma Didaktiek van de Biologie, april 1983;
- Biologie-onderwijs en milieu-educatie op de basisschool, J.C. van Noordwijk-Van Veen, Assen, juni 1973;
- Ecologie en Gezondheid, aspecten van begripsontwikkeling en curriculumconstructie, Onderzoeksprogramma Afd. Didaktiek van de Biologie RUU, juli 1983;
- Subfaculteit Biologie RUU, Prolektverslagen 1982, Vakgroep Didaktiek van de Biologie, 1982;
- Onderzoeksnota Didaktiek van de Biologie, RUG, voorjaar 1982;
- Lijst van bijvakverslagen van de Vakgroep Biologie en Onderwijs, 1972-1981, VU Amsterdam;
- IVN-Natuurgidsencursus, notitie van C. van Dam;
- OnderzoekSchoolbiologiediensten (deel I en II), WVS/IVN, Rijswijk, 1982;
- 16-18 jarige leerlingen en het milieu, een inventarisatie van hun kennis, houding en informatiebronnen, Mil.Studiecentrum, RUG, 1980;
- De hindernisloop in het milieukunde-onderwijs, Mil.Studiecentrum, RUG, 1983;
- Belidsplan '82-'85 Werkgroep van Schoolbiologen, Amsterdam 1982;
- Projectmap Milieu-educatie, Thema Afval, Mil.Studiecentrum, RUG, 1983;
- ,, ,, ,, Energie, ,, ,, 1978;
- ,, ,, ,, Voedsel, ,, ,, 1979;
- Kadertraining Map Groepswerk, WED, Amsterdam 1982;
- LMO, Verslag van de Werkzaamheden, mei '79- dec. '81, LMO, Utrecht;
- Milieuproblematiek in het Voortgezet Onderwijs, Toelichting op het onderzoeksproject t.b.v. de scholen, J.K. Koppen, Amsterdam, januari 1983.
- Een wegwijzer, Nascholingsplan '83/'84, Deel I en II, Min.v. O&W, 1983-

VI. BIJLAGEN

- 4.1. Instituut- en onderzoekbeschrijvingen;
- 4.2. Literatuurinventarisatie;
- 4.3. Gespreksverslagen;

4.4. ...

Kan deze
een ...
zijn een ...
afschrijving bestaat uit een
Verslag en bijlagen.
Het bevat ook een ...
idea om de ...
...)

1

2

DSM/RO

FERRO

GEMEIND/BUTTM

Isk

ITS

I V A

ILN

KHT/IVA

KHT/SCW-SRO

LVBL

CLR

R. M.

RM/PCY-CAP

DRP/SL-FC

AKTIE STROHALM, UTRECHT:

(onderzoeksprojecten)

1. Mondialisering van het milieu-werk:

coördinatie: Aktie Strohalm

omschrijving: Een vormingsexperiment van een jaar met enkele milieu-groepen te komen tot een systematische inbreng van het mondiale aspect in hun werk, ten einde voor de milieubeweging een mogelijkheid tot verdieping te verkennen.

looptijd: 1978-1979.

3

RIJKSINSTITUUT VOOR ONDERZOEK IN BOS- EN LANDSCHAPSBOUW "DE DORSCHKAMP",
WAGENINGEN:

(onderzoeksprojecten)

1. Maatschappelijke achtergronden van landschapsveranderingen:

coördinatie: Volker, C.

omschrijving: Onderzocht wordt of het in een concrete situatie mogelijk is na te gaan of er een verband bestaat tussen veranderingen in ~~de samenleving~~ ~~het landschap~~ en wijzigingen in de samenleving, en daarnaast inzicht is te krijgen in belemmeringen en effecten van ruimtelijk ordeningsbeleid met betrekking tot het landschap. Een methodologisch en probleemverkenkend onderzoek zal plaatsvinden op Schouwen-Duiveland. Onderzocht worden: veranderingen in een concreet landschap, veranderingen in de agrarische productie en de recreatie, de invloed van organisaties op de aanpassing tussen mens en omgeving en de invloed van een aantal differentiërende factoren.

looptijd: 1978-1979.

2. Een poging tot fenomenologische beschrijving van het landschap ten behoeve van de ruimtelijke planning:

coördinatie: Tideman, P.

omschrijving: De studie is erop gericht om d.m.v. fenomenologische beschrijvingen te komen tot een beeld van het ontstaan en de vorm van het landschap en tot een daarmee corresponderend beeld van de menselijke activiteit in en beleving van het landschap. De relatie tussen mensen en hun omgeving zal in de studie worden belicht aan de hand van materiaal dat verzameld is in onderzoek van:

- de menselijke psyche en het menselijk gedrag;
- regelmatigheden in de ontstaanswijze en de gestalte van het landschapsbeeld;
- de morfogenese van het landschap;

looptijd: 1978-1980.

3. Ontwikkeling van criteria voor de planning van bossen ten behoeve van het woonmilieu:

coördinatie: Boekhorst, J.K.M.

omschrijving: Het doel van het onderzoek is het ontwikkelen van criteria die bij het ruimtelijk ontwerp van bossen en boselementen ten behoeve van het woonmilieu relevant zijn. In de criteria kunnen uitgangspunten m.b.t. het beheer tot uitdrukking gebracht worden. Voor het bereiken van dit doel moeten de volgende vragen worden beantwoord:

- welke bijdrage leveren bos of boselementen aan de woonsatisfactie;
- wat zijn de gevolgen van diverse woonvormen voor het bos;

looptijd: 1978-1980.

4. Een onderzoek naar de relatie tussen classificaties van bossen vanuit de ecologische en omgevingspsychologische invalshoek:

coördinatie: Harms, W.B.

omschrijving: Het onderzoek heeft tot doel een inzicht te geven in de overeenkomsten en verschillen tussen de indelingen van bossen op grond ecologische criteria en de waardering door (potentiële) gebruikers van

4

(vervolg Dorschkamp)

die bossen, zoals bewoners en recreanten. Als er overeenkomst zou bestaan tussen de ecologische indeling van bossen en de waardering door de bevolking zou dit de planning van de inrichting en het beheer van bossen ten goede kunnen komen, omdat de planning in dit geval:

- geïntegreerd kan geschieden;
- 'harder' gemaakt kan worden omdat maatregelen vanuit meerdere oogpunten relevant worden (ecologisch en omgevingspsychologisch);
- een steviger positie kan innemen in het ruimtelijke orderingsbeleid in Nederland.

looptijd: 1978-1979:

Publicaties

Haar, M.A. van der en P. Tideman
Landschapsfenomenologie. Verkenning van de mogelijkheden voor het ontwikkelen van een fenomenologische methode ten behoeve van het landschapsbouwkundig onderzoek.
DORSCHKAMP-rapport 328, 1983.

- Meulen, A.M. van der, 1979: Wonen en bos.
Instituut "De Dorschkamp", rapport no. 195, Wageningen.
- Volker, C.M., et al., 1979: Schouwen-Duivenland; Verkenningen van maatschappelijke achtergronden van landschapsveranderingen. Instituut "De Dorschkamp", Rapport 187, Wageningen.

5

DSM, CONGERNDIENST RESEARCH EN OCTROOIEN, GELEEN:

(onderzoeksprojekten)

1. Milieubeleid van de industrie:

coördinatie: Meerman, P.G.

omschrijving: Studies in verband met de eisen die aan de industrie worden gesteld uit het oogpunt van milieuhygiëne. Aandachtspunten hierbij zijn onder meer:

- milieubesef van eigen medewerkers;
- anticipatie van en betrokkenheid bij overheidsmaatregelen;
- houding tegenover omwonenden en actiegroepen;
- kosten van maatregelen;

looptijd: 1976-1980.

Publicaties

1. Jong, G.F.A. de, en P.G. Meerman.
Facetten van de relatie mens-onderneming-omgeving.
Korte voordracht in de reeks 'De mens en zijn sociaal-
psychologische toestand' op het Nationaal Symposium
Milieuhygiëne, Wageningen 24-26 mei 1976.
2. Meerman, P.G. en F. Dijkstra.
Zuivering en zuiveringskosten bij DSM.
Voordracht, gehouden tijdens de 12e vacatiecursus
in de behandeling van afvalwater 'Milieu en Economie'
TH-Delft, 14-15 april 1977.
H₂O 11(1978)5, 92-96.
3. Meerman, P.G.
Beschouwingen over het milieubeleid van ondernemingen
De Baak, Noordwijk aan Zee, 22-23 november 1977.

BUREAU FERRO BV, AMSTERDAM:

(onderzoeksprojekten)

1. Landschapsbeleving: een algemene oriëntatie in 2 gebieden van Drenthe en Noord-Holland:

coördinatie: Kleijne, M.

omschrijving: Het onderzoek is uitgevoerd in twee, in karakter duidelijk verschillende, proefgebieden, te weten een landelijk gebied in Drenthe en een semi-geïndustrialiseerd polderlandschap in Noord-Holland, met als doel nate gaan in hoeverre het mogelijk zou zijn een theoretisch model te ontwikkelen van de beleving van het landschap naar de dimensies van het landschap als geheel, resp. de belevingsbepalende elementen binnen het landschap. In beide gebieden is het onderzoek gehouden in de vorm van 10, zeer uitgebreide (4-5 uur), open gesprekken met autochtone echtparen, hetgeen resulteerde in een hypothesevorming betreffende de emotionele belevingsdimensies, de rationele perceptie en de territorium-functie van het landschap. Veel aandacht is hierbij onder andere geschonken aan de relatie tussen gedrag en beleving van niet-visuele perceptie.

looptijd: 1977-1978.

-Kleijne, M., et al., 1978: Landschapsbeleving: een algemene oriëntatie in 2 gebieden van Drenthe en N-Holland.
Bureau Ferro BV, Amsterdam.

7.

GEMEENTE EINDHOVEN, DIENST BOUW- EN WONINGTOEZICHT, AFDELING HINDERWET
EN MILIEUHYGIËNE:

(onderzoeksprojekten)

1. Milieu-onderricht op diverse scholen in Eindhoven:

coördinatie: Königel, J.

omschrijving: Onderzoek is verricht naar de mogelijkheden tot audiovisuele milieuvorlichting. Dit naar aanleiding van een groeiende behoefte aan ~~milieu-onderricht op diverse scholen~~ milieu-onderricht op diverse scholen. Dit heeft geresulteerd in de realisering van een audiovisueel voorlichting-programma over milieuzorg, dat 25 minuten duurt en uit 160 dia's bestaat, begeleid door tekst en muziek. Het programma beoogt scholieren een inzicht te geven in de milieuproblematiek van hun eigen stad.

looptijd: -1999.

Publicaties

1. Gemeente Eindhoven.

Tekst van het audio-visueel programma over milieuzorg in de gemeente Eindhoven.
1974.

Gemeente Eindhoven.

Herziene tekst audio-visueel voorlichtings-programma.
juli 1976.

2. Anon.

Milieu-onderzoek Eindhoven, Milieuklachtencentrale, Depot chemische afvalstoffen, Lozingsverordening rio-
lering, Actie Drie in één, Hinderwet en Wet Geluid-
hinder.

GEMEIND/BWTHM-publ., oktober 1982.

P.

BUREAU "INTERVIEW", AMSTERDAM (I.S.M. STUDIE- EN INFORMATIECENTRUM TNO):

(onderzoeksprojecten)

1. Sectoriële structuur milieu-informatievoorziening:

coördinatie: Eunen, E.A. van.

omschrijving: Vocronderzoek naar de mogelijkheden om bij verschillende instellingen aanwezige milieu-informatie (bibliotheek/documentatie) te beschrijven met uiteindelijk doel nate gaan of, en zo ja in hoeverre, in Nederland een sectoriële milieu-informatiestructuur gerealiseerd moet of kan worden. Met behulp van vragenlijsten is bij 6 verschillende instellingen een analyse gemaakt van

- de soorten van informatie;
- de registratie, ontsluiting en toegang;
- de diepgang van de informatie;
- de totstandkoming van de informatie-verzameling;
- de informatievragers;

looptijd: 1982-1982.

publicaties

Würtz, W. en E.A. van Eunen

Sectoriële structuur milieu-informatieverzorging. Landkaartonderzoek.

INTERVIEW-rapport, juli 1982.

-Studie- en Informatiecentrum TNO, 1982: Onderzoek naar natuur en milieu in Nederland, 1981. (3 delen).
Staatsuitgeverij, Den Haag.

INSTITUUT VOOR SOCIALE KOMMUNIKATIE EN MARKTONDERZOEK BV, AMSTERDAM:

(onderzoeksprojecten)

1. Effect voorlichtingscampagne particuliere geluidshinder:

coördinatie: Spangenberg, F.

omschrijving: Een landelijke voorlichtingscampagne ter beperking van particuliere geluidshinder wordt bij iedere campagnefase met onderzoek begeleid. De actualiteit, mate van last en de attitude t.a.v. geluidshinder zijn hierin vaste onderwerpen. Telkens wordt vastgesteld welke groeperingen door de voorlichtingscampagne zijn bereikt. Hiertoe wordt kwalitatief onderzoek verricht onder specifieke groepen (diepte interviews en/of groepsdiscussies) en kwantificerend landelijk representatief enquête-onderzoek (n=1000).

looptijd: 1977-1999.

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT NIJMEGEN, INSTITUUT VOOR TOEGEPASTE SOCIOLOGIE:
(onderzoeksprojecten)

1. Gebruik en beleving van de openbare ruimte stedelijk gebied:

coördinatie: Katteler, H.A.

omschrijving: Evaluatie-onderzoek waarin de effecten van verschillende pakketten van maatregelen in oudere wijken worden bestudeerd. De maatregelen beogen een scheiding van het stedelijk gebied in verblijfsgebieden (waar de woonfunctie voorop staat) en in verkeersgebieden (waar de verkeersfunctie voorop staat). Zij variëren van het invoeren van éénrichtingsverkeer tot het aanleggen van woonerven. Het gaat in dit onderzoek om het effect ~~op~~ het gerag in en beleving van de openbare ruimte door de bewoners. Het onderzoek wordt uitgevoerd d.m.v. interviews en observaties.

looptijd: 1977-1980.

2. Bestrijding van zwerfvuil. Achtergronden en uitgangspunten:

coördinatie: Terpstra, J.B.

omschrijving: Dit onderzoek dient ter ondersteuning van een door de overheid te voeren beleid met betrekking tot de bestrijding van zwerfvuil in Nederland. Centraal hierin staat de ontwikkeling van een theoretisch model inzake het, aan het ontstaan van zwerfvuil ten grondslag liggende, zwerfvuilgedrag. Hierbij is naast literatuuronderzoek ook aandacht besteed aan de in het buitenland opgedane ervaringen met betrekking tot anti-zwerfvuilmcampagnes. Het vooronderzoek heeft, behalve een voorstel tot een vervolgonderzoek, geresulteerd in een aanzet tot een in dit verband te hanteren actie-model.

looptijd: 1978-1979.

3. Recreatief medegebruik; het onderzoeken waard:

coördinatie: Kruis, A.F.J. van der.

omschrijving: Inventariserende studie naar recreatief medegebruik in landelijke gebieden. Deze studie kent een tweedelig doel. Allereerst is op systematische wijze via het betuideren van literatuur en gesprekken met deskundigen de kennis verzameld van de aard, de omvang, de mogelijkheden en de problemen van het recreatief medegebruik. Een belangrijke voorwaarde is hierbij geweest het hanteren van een werkbare definitie van het verschijnsel. Vervolgens is vanuit de verzamelde gegevens een programma ontwikkeld voor onderzoek naar vraagstukken inzake recreatief medegebruik. Op grond van de resultaten is besloten een brochure op te stellen. Deze brochure is bedoeld voor planingsfunctionarissen in het bijzonder op lokaal en regionaal niveau en geeft onder andere een overzicht van de instrumenten en regelingen, die benut kunnen worden om recreatief medegebruik te bevorderen.

looptijd: 1980-1982.

Publicaties

Katteler, H.A. en J.A. Kropman
Gebruik en beleving van de openbare ruimte.
ITS-rapport, juni 1980.

-Terpstra, J.B., 1979: Bestrijding van zwerfvuil.
Instituut voor Toegepaste Sociologie, Nijmegen.

Kruis, A.F.J. van der en J.A. Kropman
Recreatief medegebruik, het onderzoeken waard!
ITS-rapport, april 1982.

11.

RIJKSINSTITUUT VOOR AFVALSTOFFENONDERZOEK, AMERSFOORT:

(onderzoeksprojecten)

1. Onderzoek attitude gezinsverhoudingen t.a.v. gescheiden inzamelen:

coördinatie: Joosten, J.M.

omschrijving: Het verkrijgen van inzicht in de houding van de gezinshuishoudingen t.a.v. de gescheiden inlevering/inzameling van componenten uit de huishoudelijke afvalstoffen. Bij het ontplooiën van activiteiten op het gebied van gescheiden inzameling is het van groot belang een antwoorde te verkrijgen op vragen als: welke categorie mensen verleent medewerking, wat is hun motivatie, om welke reden(en) wordt geen medewerking (meer) verleend, e.d. Het ligt in de bedoeling om, in aansluiting op een proef, een marktonderzoek te laten instellen.

looptijd: 1978-1979.

INSTITUUT VOOR NATUURBESCHERMINGSEDUCTIE (IVN), AMSTERDAM:

(onderzoeksprojecten)

1. Evaluatie van onderzoeksresultaten ten behoeve van de milieu-voorlichting:

coördinatie: Steltman, P.J.

omschrijving: Het evalueren en vertalen van onderzoeksresultaten in relatie tot milieubeheer in het algemeen en natuurbescherming in het bijzonder, zodat zij geschikt geacht worden voor voorlichting van de Nederlandse bevolking. Hierbij richt men zich niet op kortstondige emoties, maar op het scheppen van een basis waarop begrip van het milieu op langere termijn kan worden opgebouwd.

looptijd: -1999.

2. Het leren zien en begrijpen van natuur- en landschapswaarden, toegespitst op de directe woonomgeving:

coördinatie: Deijl, L. van.

omschrijving: Het beschrijven en evalueren van activiteiten (natuurwandelingen uitzetten en begeleiden, dia-series samenstellen en dergelijke) die door vrijwilligers (werkzaam in IVN-afdelingen) worden ontplooid ter ondersteuning van onderwijzers die met het project Landschappenkaart werkten. Met deze evaluatie wordt getracht een beeld te geven van de (on)mogelijkheden die het project biedt voor samenwerking op het terrein van de milieu-educatie, tussen deze 'buitenschoolse' vrijwillige IVN-groepen en de 'schoolse' onderwijzers. Het project Landschappenkaart beoogt de leerlingen de waarden van natuur- en cultuurgebieden in ons land duidelijk te maken door hen in de eerste plaats de verscheidenheid, de relaties en de veranderingen in de directe woonomgeving te laten ervaren.

looptijd: 1978-1979.

-Deijl, L. van, en C.A. Bleijerveld, 1979: Enige praktijkervaringen met het project Landschappenkaart.
Mens en Natuur (1979) 6, p. 30.

-Langenbach, J.M.W., en J.P.M. Wijsman, 1983: Onderzoek Schoolbiologendienst, IVN, Amsterdam.

-Werkgroep van Kampstafliden, 1976: Nota Doelgroepenbeleid.
IVN, Amsterdam.

-Werkgroep van Schoolbiologen, 1982: Beleidsplan 1982-1985.
WVS/IVN, Amsterdam.

KATH. UNIVERSITEIT NIJMEGEN, SOCIOLOGISCH INSTITUUT, VAKGROEP URBANE
(onderzoeksprojekten)

1. Behoud van natuur en landschap. Op gemeentelijk niveau, het bestemmings-
plan:

coördinatie: Guffens, TH.

omschrijving: Een leeronderzoek naar factoren en processen op gemeentelijk niveau die natuur en landschap bedreigen en factoren die behoud en herstel bevorderen. Het onderzoek heeft een analytisch aspect in zoverre het proces van totstandkoming van het bestemmingsplan buitengebied wordt gereconstrueerd (in een gemeente) en de factoren die op de inhoud van invloed waren. Voorts heeft het onderzoek een voorlichtingsaspect. Er wordt namelijk een tentoonstelling georganiseerd over natuur en landschap en bedreigende en conserverende factoren. De tentoonstelling vormt voorts aanleiding tot peiling van meningen onder het publiek en belangstellenden.

looptijd: 1982-1983.

2. Behoud van natuur en landschap. Op gemeentelijk niveau, burgerparticipatie:

coördinatie: Guffens, Th.

omschrijving: Een leeronderzoek naar de bereidheid die inwoners in een gemeente hebben om zich in te zetten voor behoud van natuur en landschap. De bevindingen zijn vastgelegd op videoband in kleur. Een enquête onder toeschouwers heeft plaatsgevonden naar meningen voor en na het zien van de band.

looptijd: 1980-1983.

-Nelissen, N.J.M., 1975: Sociale aspecten van milieu-onhygiëne.
 Lezing. Sep.

-Nelissen, N.J.M. en L.J.M. Schreurs, 1976: Het meten van milieubesef.
 Raad der Europese Gemeenten, Ministerie van
 CRM en Sociologisch Instituut KUN. Den Haag,
 Maastricht, Nijmegen.

14.

KATH. HOGESCHOOL TILBURG, FAC. DER SOC.-CULT. WETENSCH., VAKGROEP
SOCIOLOGIE VAN DE RUIMTELIJKE ORDENING:

(onderzoeksprojekten)

1. Zingeving aan en beleving van het stedelijk milieu:

coördinatie: Grunfeld, F.

omschrijving: Een onderzoek naar de wijze waarop studerenden aan Tilburgse HBO-instellingen de ruimtelijke omgeving (i.c. Tilburg) waarnemen, structureren en waarderen.

looptijd: 1979-1980.

2. Zingeving aan en beleving van het stedelijk milieu:

coördinatie: Grunfeld, F.

omschrijving: Onder de bevolking van een Bredase en van een Tilburgse woonwijk is een vergelijkende studie verricht naar de waarneming, structurering en waardering van het ruimtelijk milieu. De vergelijking betreft een stad met een historische kern en een duidelijk stedenbouwkundige structuur (Breda) ten opzichte van een vrijwel a-historische stad, die een duidelijke structuur mist (Tilburg).

looptijd: 1981-1982.

1980: Projekt: Beleving Tilburg.

Kath. Hogeschool Tilburg, Faculteit der
Sociaal-culturele Wetenschappen, Vakgroep
Sociologie van de Ruimtelijke Ordening, Tilburg

KATH. HOGESCHOOL TILBURG, INSTITUUT VOOR SOC. WETENSCH. ONDERZOEK,
SEKTIE WONEN EN RUIMTELIJKE ORDENING:

(onderzoeksprojecten)

1. Glasinzamelingsproject Noord-Brabant:

coördinatie: Kuylen, A.

omschrijving: In dit onderzoek is een verklaringsmodel voor glas-recycling-gedrag getoetst. Aangetoond kon worden dat het (non-)recyclinggedrag met behulp van enkele centrale persoonlijkheidsvariabelen voorspelbaar is. Het model differentiëert tussen verschillende groepen recyclers en non-recyclers. Een van de belangrijke conclusies uit het onderzoek is, dat de afstand tot de glasbakken geen belemmering vormt voor recycling-gedrag, maar dat de grote afstand tot en de moeilijk bereikbaarheid van glasbakken als rechtvaardiging wordt gehanteerd door niet-recyclers.

looptijd: 1979-1981.

16.

LANDBOUWHOGESCHOOL WAGENINGEN, VAKGROEP VOORLICHTINGSKUNDE:

(onderzoeksprojekten)

-De vakgroep heeft vier aandachtsvelden:

1. landbouwvoorlichting in Nederland;
2. niet-westerse landbouwvoorlichting;
3. GVO;
4. milieu-voorlichting;

Voor milieu-voorlichting is slechts een personeelsplaats van 0,25 beschikbaar zodat er dus geen empirisch onderzoek verricht wordt. Op gebied van GVO wordt wel evaluatie- en effecten-onderzoek gedaan voor o.a. de Ned. Hartstichting en de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD). Binnen het onderwijs wordt onderzoek(in scriptievorm) verricht door studenten naar praktijkgerichte thema's. Deze thema's kunnen ook aansluiten op vragen van milieugroepen.

Publicaties:

Publicaties:

- Ban, A.W. vanden, 1974: Inleiding in de Voorlichtingskunde, Boom, Meppel.
- Zwaagstra, J., 1972: Onderzoek naar de motivatie van de leden van de Milieuraad Zwolle. Scriptie.
- Projectgroep Milieuvorlichting, 1973: Milieu en aktievoeren..... . Scriptie.
- Kootstra, O., 1977: Agrarisch vormingswerk op de Volkshogeschool Bergen. Stageverslag.
- Fijnvandraat, A., 1977: Een onderzoek naar de lezers van "Mens en Natuur", ledenblad van het IVN. Scriptie.
- Zeeuw, A. de, 1977: Een bewuste omgang met water door huishoudens. Overwegingen voor een geïntegreerde aanpak door beleid en voorlichting. Scriptie.
- Walder, J., 1978: Het Kromme-Rijngebied in de knel. Verslag van een voorlichtingscampagne over de ruimtelijke problematiek van natuur en landschap in het Kromme-Rijngebied. Scriptie.
- Rietberg, G.D., 1979: Het zwerfvuilprobleem en een mogelijk aktiemodel voor een campagne tegen zwerfvuil in Wageningen. Scriptie.
- Vrieze, J. de, et al., 1979: Een analyse van de voorlichtingsactiviteiten van de Stichting Natuur en Milieu. Scriptie.
- Lemmens, N., 1979: Communicatieproblemen tussen ontwikkelaars en gebruikers van een onderwijsleerpakket, een case-study. Scriptie.
- Klaaysen, S., 1979: De trainers getraind, een leerverslag voor IVN-trainers. Scriptie.
- Wolf, M., 1980: Bezoekerscentra en milieu-interpretatie. Scriptie.
- Brandsma, M., 1981: Voorlichting en de nationale landschappen. Scriptie.
- Vulto, H., 1982: Kerncentrales dicht is niet genoeg! Praktijkverslag Vereniging Milieu-Defensie (cursus plaatselijke energie-aktie). Scriptie.
- Haan, A. de, 1982: Enige aspecten van de voorlichting gegeven door de Land. Vereniging tot Behoud van de Waddenzee en het werk van dhr. K. Koornstra in het bijzonder, Scriptie.
- Vaarten, V. et al., 1982: Milieuproduktinformatie. Scriptie (i.s.m. het Centrum voor Milieukunde te Leiden).
- Buitenkamp, M., 1982: Een aanzet tot verandering van de Engelse landbouw in milieuvriendelijke richting. Een beschouwing n.a.v. onderzoeks- en interventieactiviteiten bij de Engelse milieu-aktiegroep Friends of the Earth (FOE) te Londen. Scriptie.
- Verhaag, G.J.A., 1982: Evaluatie van doelstellingen van de voorlichtingsafdeling bij Staatsbosbeheer. Scriptie.

- Marseille, M. et al., 1982: Het IVM en het milieubesef. Scriptie.
- Ven, J. van de, 1983: Milieuproblemen? Wat kan ik daar aan doen? Scriptie.
- Hartman, M., 1983: Voorlichting Staatsbosbeheer, een inventarisatie. Scriptie.
- Bröcking, B.C., 1978: Gemeente en ecologie, een onderzoek naar overdracht en toepassing van kennis in gemeentelijke bestemmingsplannen voor het buitengebied.

(in samenwerkingsverband door medewerkers van de Vakgroep meegewerkt aan:)

- -- 1973, maart: Prioriteiten van sociaal-wetenschappelijk onderzoek ten dienste van de milieubeheersing. Kon. Nederl. Ac. van Wetensch./ Sociaal Wetensch. Raad, werkdocument nr. 3.
- -- 1976: Advies inzake milieubewust gedrag, milieubewust beleid; uitgangspunten voor milieuvoorlichting. Centrale Raad voor de Volksgezondheid, Rijswijk.

LISBON??(vragen aan Chris MaasGeesteranus)/Ministerie van L&V:

(onderzoeksprojekten)

1. Onderzoek naar de activiteiten van het IVN:

coördinatie:

omschrijving: Het onderzoek kent twee aandachtspunten:

- de wijze waarop binnen het IVN als organisatie beleid gemaakt wordt.
Dit betreft een organisatiekundig onderzoek;
- het effect van de IVN-handelingen waarbij effectmeting plaats zal vinden volgens de procesmatige methode, d.w.z. dat activiteiten van het begin tot het eind gevolgd en beschreven worden;

looptijd: 1984-

LANDELIJKE VERENIGING TOT BEHOUD VAN DE WADDENZEE, HARLINGEN:

(onderzoeksprojecten)

1. Natuurlijke waarden van de Lauwersmeer: (Werkgroep Lauwersmeer)

coördinatie: Beets, B.

omschrijving: Inventarisatie van natuurlijke en landschappelijke waarden van de Lauwersmeer. Beschrijving van inrichtingsproblematiek; keuze vóór natuurbehoud en recreatie en tegen militaire oefenterreinen. Hoofdstukken gewijd aan planologie en beheer van het gebied. Voorstel voor het geven van status van nationaal landschapspark.

looptijd: 1977-1999.

-Werkgroep Lauwersmeer, 1979: De Lauwersmeer.

Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, Harlingen.

OPENBAAR LICHAAM RIJNMOND, ROTTERDAM:

(onderzoeksprojecten)

1. Integrale milieumodellen;

coördinatie: Janknegt, D.

omschrijving: Getracht wordt te komen tot kwantificering van milieuprofielen en indicatoren voor de beleving van het ruimtelijk milieu. Hierna zal onderzoek plaatsvinden naar de relaties tussen deze profielen en indicatoren om mede op basis hiervan te komen tot normen voor het beleid. Tevens zal in dit kader plaatsvinden een onderzoek naar de invloed van het milieuprofiel op het gedragspatroon en een studie naar de afhankelijkheid van het milieuprofiel van ontwikkelingen in andere sectoren met name de economische en ruimtelijke ontwikkeling, om mede op basis hiervan te komen tot een meer integraal milieubeleid, mede gebaseerd op gedragswetenschappelijke variabelen.

looptijd: 1976-

R + M, RESEARCH EN MARKETING BV, HEERLEN:

(onderzoeksprojecten)

1. Het effect van de landschappenkaart en de daarop gebaseerde methode van natuur- en milieu-educatie op milieubewustzijn en gedrag van leerlingen en leerkrachten:

coördinatie: Zegwaart, P.G.

omschrijving: Op basis van ervaringen uit het verleden is het project Landschappenkaart ontwikkeld. Doelstelling ervan was: De leerlingen de waarde van de natuur en cultuur in ons land duidelijk te maken door hen in de eerste plaats de verscheidenheid, de relaties en de veranderingen in de directe omgeving te laten ervaren. Binnen het project werd een belangrijke plaats ingeruimd voor zelfwerkzaamheid van de leerlingen. In het onderzoek is enerzijds de werking van het project nagegaan, anderzijds is diep ingegaan op de relatie tussen milieubewustzijn en gedrag bij de leerlingen en de invloed van de leerkracht in dit kader.

Het onderzoek vond plaats onder leerlingen en leerkrachten (basis- en lagere agrarische scholen). D.m.v. onafhankelijke steekproeven werden gedurende een schooljaar deze groepen drie maal ondervraagd. Door steungroepen (externe hulpverleners) werden in het onderzoek betrokken.

looptijd: 1979-1980.

-Research en Marketing BV R + M, 1979: Projekt Landschappenkaart, Resultaten van een onderzoek. Heerlen.

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN, MILIEUKUNDIG STUDIECENTRUM:

(onderzoeksprojecten)

-Het milieukundig Studiecentrum Groningen (MSG) verricht alleen onderzoek naar natuur- en milieu-educatie binnen onderwijsprojecten. De medewerkers van het MSG doen zelf geen onderzoek maar hebben een taak als onderwijsbegeleider. De onderwijsprojecten liggen op 2 gebieden:

1. het opstellen van lespakketten;
2. onderzoek naar de effectiviteit van lespakketten;

Het MSG kent geen formele overlegsituaties met andere instellingen op het gebied van natuur- en milieu-educatie. Vanuit de afzonderlijke projecten is er wel contact met personen en/of instellingen op het gebied van natuur- en milieu-educatie.

Publicaties:

-MSG,	1983: Bevolkingsdeelname aan het proefproject
gescheiden inzameling van huisvuil in
Groningen 1981/1982.
-MSG,	1980: 16- tot 18- jarige leerlingen en het milieu:
een inventarisatie van hun kennis, houding
en informatiebronnen.
-MSG,	1983: De hindernisloop van milieukunde in het
onderwijs.
-MSG,	1978: Projekt Milieu-Edukatie, thema: Energie.
-MSG,	1979: ,, ,, ,, : Voedsel.
-MSG,	1983: ,, ,, ,, : Afval.
-MSG,	(in voorbereiding): ,, ,, : De stad
als leefomgeving.

RIJKSUNIVERSITEIT LEIDEN, FAC. DER SOC. WETENSCH., SUBFAC. PSYCHOLOGIE,
VAKGROEP SOCIALE EN ORGANISATIEPSYCHOLOGIE:

(onderzoeksprojecten)

1. Achtergronden van milieugedrag:

coördinatie: Meer, Fr. van der.

omschrijving: De beschrijving van de probleemstelling:

-welke factoren spelen een rol in de besluitvorming van individuen, in die gevallen, dat hun handelen binnen situaties in privésfeer effecten heeft op het milieu;

-wanneer gekozen wordt voor gedrag gericht op het beïnvloeden van gedrag van anderen, met name overheid en bedrijfsleven, hoe benaderen instanties en burgers dan elkaar?

Het theoretisch kader wordt gevonden in de gedragsmodellen ~~xxx~~ die met name door Fishbein c.s. in de sociale psychologie zijn ontwikkeld.

Methode van onderzoek is veldonderzoek, met een gesloten vragenlijst bij een grotendeels a-selecte steekproef uit de Nederlandse bevolking van 1000 personen.

looptijd: 1976-1982.

-Meer, F. van der, 1981: Attitude en milieugedrag.
Leiden.

-Meer, F. van der, 1981: Achtergronden van milieugedrag.
Staatsuitgeverij, Den Haag.

RIJKSUNIVERSITEIT ROTTERDAM, FAC. DER. SOC. WETENSCH., VAKGROEP
EMPIRISCHE SOCIOLOGIE:

(onderzoeksprojecten)

1. Milieu en consument:

coördinatie: Hommes, R.W.

omschrijving: Onderzocht wordt in hoeverre de leefstijl van gezinnen van invloed is op milieuvriendelijk gedrag. Het onderzoek is toegespitst op een vergelijking van huishoudens met werkende en niet-werkende vrouwen.

looptijd: 1978-1980.

2. Visies en beleid van vakbonden ten aanzien van technologische vernieuwingen, speciaal gericht op de milieuproblematiek:

coördinatie: Hommes, R.W.

omschrijving: Vanuit de problematiek en de opstelling van de vakbonden bij de LPG-aanlanding wordt onderzocht in hoeverre de vakbonden een visie en beleid hebben ontwikkeld ten aanzien van technologische vernieuwingen, speciaal gericht op de verhouding van de aandacht voor werkgelegenheid versus milieubescherming.

looptijd: 1979-1980.

3. Functie van sociologisch onderzoek voor milieubeleid:

coördinatie: Hommes, R.W.

omschrijving: Onderzoek naar de functie van geïntegreerd milieu-onderzoek voor het milieubeleid in het Rijnmondgebied.

looptijd: 1979-1980.

4. Beleid voor milieu-voorlichting:

coördinatie: Hommes, R.W.

omschrijving: Onderzoek naar de problemen bij milieu-organisaties voor de uitvoering van het milieuvoorlichtingsbeleid van het Ministerie van CRM.

looptijd: 1979-1980.

Publicaties:

-Kaaijk, J., et al., 1980: Naar wijs beleid.
Vakgroep Empirische Sociologie, Faculteit der
Sociale Wetenschappen, RUR, Rotterdam.

-Wal, M. van der, et al., 1980: Milieu en Consument.
Vakgroep Empirische Sociologie, Faculteit
der Sociale Wetenschappen, RUR, Rotterdam.

STICHTING VOOR DE LEERPLANONTWIKKELING, ENSCHEDÉ:

(onderzoeksprojecten)

1. Experimentele onderwijsleerpakketten m.b.t. milieu-opvoeding voor het basisonderwijs:

coördinatie: Houterman, K.

omschrijving: Binnen het kader van het project "Gezondheidsvoedingvoorlichting en -opvoeding voor het basisonderwijs" zijn experimentele onderwijsleerpkaetten ontwikkeld voor milieu-educatie. Deze pakketten zijn experimenteel ingevoerd in enkele klassen van het basisonderwijs en deze inbreng is op beperkte schaal geëvalueerd. Op basis van evaluatierapporten zijn experimentele pakketten herschreven en gepubliceerd als voorbeelden van onderwijsleerpakketten in de "Doe het zelf-set voor gezondheidseducatie".

looptijd: 1973-1979:

2. Natuuronderwijs voor de basisschool:

coördinatie: Sectie Natuurwetenschappen

omschrijving: Het project beoogt de ontwikkeling van een onderwijsleerplan en schoolwerkplannen voor natuuronderwijs op de basisschool. Het project wordt uitgevoerd op een aantal proefscholen. Er worden vanuit het project contacten onderhouden met diverse onderwijs- en natuur-en milieu-educatieve instellingen. Voorts tracht het project een relatie te leggen met het SLO-project "E.G.-Milieu-educatie" en met het project "Beginonderwijs Natuurwetenschappen aan het Twickel-College". Ook is er contact met het project "Basisschool, Natuurlijk" van de gezamenlijke ACLO's.

looptijd: 1980-1988.

3. E.G.-Milieu-educatie:

(geen verdere gegevens)

4. Beginonderwijs Natuurwetenschappen:

(geen verdere gegevens)

5. Natuuronderwijs voor 12-16 jarigen:

coördinatie: Sectie Natuurwetenschappen.

omschrijving: Het ligt in de bedoeling dat per 1 augustus 1983 met scholen en andere instanties zal worden samengewerkt in het kader van de ontwikkeling van een deelschoolwerkplan natuuronderwijs voor 12-16 jarigen. De vorm van samenwerken en de produkten die daaruit voort moeten komen zijn in een uitvoeringsplan beschreven.

looptijd: 1982-1988.

(6. Basisschool Natuurlijk, een project van de gezamenlijke ACLO's:)

(geen verdere gegevens)

- SLO, 1983: Activiteitenplan; werkprogramma en begroting '8 werkprogramma en meerjarenplanning en begroting cq meerjarenraming 1984-1988. Enschedé.
- Stichting voor de Leerplanontwikkeling (SLO), 1978: Verslag van de produktevaluatie m.b.t. het onderwijsleerpakket "Consumentengedrag en milieu". Enschedé.

27

STICHTING VOOR MILIEU-EDUCATIE, UTRECHT:

(onderzoeksprojecten)

1. Energie, waar komt zij vandaan?

coördinatie: Vleuten, C.van.

omschrijving: Het ontwikkelen van een serie lessen over energie, de Derde Wereld en het Westen, gericht op de bovenbouw van HAVO en VWO. Het energieprobleem wordt opgevat als een mondiaal probleem, waar het Westen en de Derde Wereld mee geconfronteerd worden.

looptijd: 1978-1981.

Publicaties

1-4 SME.

Energie Edukatief 1 t/m 4.

Uitgave: Reeks Katernen 2000

Werkgroep 2000, Amersfoort
1975.

5. SME.

Energie, waar komt zij vandaan?

Bulletin N.C.O. project.

Bijdragen voor een onderwijsraamplan over de derde wereld, energie en het westen.

1978.

TECHNISCHE HOGESCHOOL DELFT, AFDELING BOUWKUNDE, VAKGROEP LANDSCHAPS-
KUNDE EN ECOLOGIE:

(onderzoeksprojecten)

1. De historische ontwikkeling van de functies van open ruimten in
stedelijke gebieden:

coördinatie: Boer, W.C.J.

omschrijving: Onderzoek naar de historische ontwikkeling van de functies van de onbebouwde ruimte in stedelijke gebieden in relatie met de geschiedenis van tuin, park en landschap tegen de veranderde maatschappelijke achtergronden. Daarbij is het van belang het inzicht te verdiepen in de fundamentele behoeften aan huisvesting, voeding en begroeiing van onbebouwde ruimte, om het zinvol in cultuur brengen van de bodem beter te kunnen begrijpen en te kunnen sturen in stedenbouw en architectuur. Een onderzoek dus vanuit een historisch perspectief hoe het in verschillende relevante perioden was gesteld met de relatie mens en natuurlijk milieu, in het bijzonder t.a.v. zijn doelstellingen met betrekking tot het groen in de stad.

looptijd: 1975-1985.

2. Beheer van stedelijke groenvoorzieningen als gereguleerd proces:

coördinatie: Meyers, H.

omschrijving: Onderzocht wordt of en hoe procesmatige vegetatie-ontwikkelingen als basis kunnen dienen voor een meer sturende dan dwingende vorm van beheer van stedelijk groen.

looptijd: 1977-1987.

3. Planning en milieubeheer, doelstellingen en instrumenten:

coördinatie: Deelstra, Tj.

omschrijving: Overzicht van verschillende tradities en benaderingen in de planning, in het bijzonder de ruimtelijke planning. Uiteenlopende interpretaties van het begrip vooruitgang. Een nieuwe kijk op het begrip vooruitgang, onder invloed van het milieubewust zijn. Methoden van planning waarin rekening gehouden wordt met de natuur. Hebben deze methoden geleid tot een andere planningsstijl? Verkenning van de mogelijkheden voor milieuplanning, d.w.z. ruimtelijke planning afgestemd op de beperkte mogelijkheden van het milieu. Opgaven van milieuvriendelijke wijzen van planning en ontwikkeling. Knelpunten en de richting waarin hiervoor oplossingen kunnen worden gezocht.

looptijd: 1978-1979.

4. Criteria voor de woonomgeving; een evaluatie van gerealiseerde
projecten in Nederland:

coördinatie: Deelstra, Tj.

omschrijving: De woonomgeving moet behalve aan materiële behoeften voldoen aan eisen op het gebied van oriëntatie, exploitatie en communicatie. Deze behoeften komen in het gedrang: Nederland is verstedelijkt en geïndustrialiseerd, het sociaal-economisch systeem bepaalt het wonen. Hier en

(vervolg THD/BK-LKEL)

slagen architecten er echter in een woonomgeving te scheppen die tegemoet komt aan de behoeften van de gebruikers. De studie geeft een beeld van de problematiek en de oplossingen die ontwerpers zoeken, vaak samen met de beoefenaars van andere disciplines, en samen met de bewoners.

looptijd: 1975-1978:

5. Vorm en functie van de straat:

coördinatie: Deelstra, Tj.

omschrijving: De straat is in onze samenleving niet meer de plaats waar het belangrijkste maatschappelijke verkeer plaatsvindt, dit in tegenstelling tot de pré-industriële samenlevingen waar voor het dagelijks leven de straat van vitale betekenis is. De verkeersfunctie van de straat is in onze maatschappij de voornaamste. De studie heeft geleid tot een overzicht van het straatleven en de vorm van de straat in verschillende samenlevingstypen. De conclusie is dat het straatgebeuren is verschaald. Er wordt een schets gegeven van de pogingen om van de straat weer een ruimte te maken voor ontmoeting en verblijf. En er worden richtlijnen gegeven voor het ontwerp van de straat.

looptijd: 1971-1999.

Publicaties

1. Boer, W.C.J.
Natuur in de stad.
Lezing Bouwdagen 1977.
Delft, 1977.

2. Boer, W.C.J.
Natuur in de stad.
TH Aken 20(1978)2, 11-19.

3. Steenberg, C.
De tuin; begin en eind van de stad.
Lezing Bouwkundedagen Heerlen en Boskoop, 1978.

- Deelstra, Tj., 1972: De straat.
Magazijn (1972) 5, pag. 4.
- Deelstra, Tj., 1976: Meer dan onderdak. Op zoek naar een betere woonomgeving. Staatsuitgeverij, Den Haag.
- Deelstra, Tj., 1979: Milieubeheer en stedenbouw, een schets van de problemen in ons land. TH Delft, Afdeling Bouwkunde, vakgroep Landschapskunde en Ecologi
- Deelstra, Tj., 1979: Nederland is verstedelijkt, maar de stad is weg. Natuur en Milieu (1979)12, p.3 - 18.
- Deelstra, Tj., 1980: Het Landschap, ons woonmilieu.
Zuidholl. Landschap (1980)4, p. 12 - 21,

TECHNISCHE HOGESCHOOL EINDHOVEN, AFDELING BOUWKUNDE, VAKGROEP
URBANISTIEK EN RUIMTELIJKE ORGANISATIE/MILIEUBOUWKUNDE:

(onderzoeksprojecten)

1. Stedebouwkundig perceptie-onderzoek:

coördinatie: Veldhorst, D.

omschrijving: Het onderzoek houdt zich bezig met zowel inventarisatie als evaluatie van de beleving van stedelijke milieu's zoals die door de bevolking ervaren wordt. Als onderzoeksgebieden dienen een aantal Limburgse gemeenten (Venlo, Roermond, Tegelen, Weert en Venray).

looptijd: 1977-

2. Waardering woonmilieu's ten behoeve van ruimtelijke planning:

coördinatie: Goudappel, H.M.

omschrijving: Het onderzoek richt zich op de samenhang die bestaat tussen enerzijds de waardering die bewoners voor hun omgeving hebben en anderzijds de fysieke kenmerken van die omgeving. Deze samenhang wordt gebruikt bij ruimtelijke planning.

looptijd: -1999.

Publicaties

1. Veldhuisen, K.J. en E.J.H. Hacfoort.
 Commentaar op de geplande bebouwingsdichtheden in
 Streekplan Zuid-Holland West op grond van
 "Waarderingsonderzoek woonmilieus" - Eindhoven,
 april 1978.
2. Veldhuisen, K.J. en E.J.H. Hacfoort.
 Waardering van woonsituaties.
 Eindhoven 1978.
3. Kerkvoort, J.L.van
 Een onderzoek naar het gebruik van samenhangen in de
 fysiek-ruimtelijke kenmerken van woonsituaties.
 T.H.E. 1977 - Afstudeerscriptie.
 Juni 1978.
 Bijlagen

TNO, HOOFDGROEP INDUSTRIELE PROJEKTEN EN DIENSTEN, VERFINSTITUUT, DELFT:

(onderzoeksprojecten)

1. Consequenties van de Wet Chemische Afvalstoffen (WCA) voor het
Nederlandse midden- en kleinbedrijf:

coördinatie: Doorgeest, T.

omschrijving: Doel van het projekt is het Nederlands midden- en
kleinbedrijf te leren leven met de Wet Chemische Afvalstoffen.

looptijd: 1978-1980.

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM, STICHTING CENTRUM VOOR ONDERWIJSONDERZOEK:

(onderzoeksprojecten)

1. Onderzoek naar knelpunten geluidhinderproblematiek in het onderwijs:

coördinatie: Calcar, C. van.

omschrijving: Nagegaan is of, en op welke wijze, bij de verschillende soorten basis- en kleuteronderwijs, aandacht kan worden gegeven aan een onderwerp als geluidshinder en geluid. Een zo representatief mogelijke groep van 8 scholen is geselecteerd die als proefprojectscholen zouden gaan fungeren. In een periode van 2-6 weken is het thema geluid en geluidshinder op deze scholen behandeld. De gebeurtenissen en resultaten zijn vastgelegd en verwerkt tot een themaboek "Gezocht: de stilte". Dit themaboek kan worden beschouwd als handleiding voor leerkrachten die met het onderwerp geluid en geluidshinder aan de slag willen.

looptijd: 1977-1979.

2. Verslag van een project 'geluidhinder' in de brugklas van het voortgezet onderwijs:

coördinatie: Calcar, C. van.

omschrijving: Nagegaan is hoe op projectmatige wijze het thema geluidhinder in de brugklas van het voortgezet onderwijs geïntroduceerd en behandeld kan worden. Via een exemplarisch onderzoek in de brugklassen van één scholengemeenschap zijn de problemen die een projectmatige aanpak met zich mee kunnen brengen, geconcretiseerd. Daarbij wordt een analyse gegeven van een project 'geluidhinder' zoals dat in een brugklas is uitgevoerd. Dit onderzoek kan beschouwd worden als een eerste oriëntatie van de introductie en behandeling van het thema geluidhinder in het voortgezet onderwijs.

looptijd: 1979-1980

3. Milieuproblematiek in het voortgezet onderwijs:

coördinatie: Koppen, J.K.

omschrijving: Het doel van het onderzoek naar de uitwerking van projectonderwijs is tweeledig:

- er is een ontwikkelingslijn waarbij het de bedoeling is een 'ideeënboek' te ontwikkelen dat kan dienen ter ondersteuning van projecten over milieu en milieuproblematiek in het voortgezet onderwijs;
 - een onderzoekslijn waarbij onderzoek gedaan wordt naar de vormgeving van projektonderwijs. Als speciaal aandachtspunt geldt de relatie tussen projektonderwijs en de verplichte leerstof.
- Het project wordt op een aantal scholen uitgevoerd.

looptijd: 1983-

Publicaties

Braeken, D., et al.

Voorstel voor een onderzoek naar effecten en geluidisolatie op een basisschool in Marssum.
UA/SCO -publ., december 1979.

Erp, M. van

Geluid en stilte in Marssum.

Geluid Omgeving 5(1982)1, 13-17.

-Calcar, C. van, et al., 1980: Knelpunten Geluidhinderproblematiek in het onderwijs. ICG-rapport BG/DR-04-01, 1980.

-Koppen, J.K., 1983: Milieuproblematiek in het voortgezet onderwijs. Toelichting op het onderzoeksproject t.b.v. de scholen. Stichting Centrum voor Onderwijs-onderzoek, UVA, Amsterdam.

VAN DEN BROECKE, MARKETING, RESEARCH EN SOCIAAL ONDERZOEK BV, AMSTERDAM:
(onderzoeksprojecten)

1. Belevingsonderzoek energiebesparing in het personenverkeer:

coördinatie: Broecke, A.A.J. van den.

omschrijving: Het onderzoek omvat en is een psychologische peiling van:
-de mate van aanvaardbaarheid van diverse overheidsmaatregelen om energiebesparing in het personenverkeer te bereiken alsmede van de motieven om de respectievelijke maatregelen al dan niet acceptabel te vinden;

-de te verwachten effecten van diverse maatregelen op het autogebruiks-patroon (aanpassing cq ontsnapping).

Dit alles bezien tegen de achtergrond van de beleving van autogebruikers met betrekking tot het autogebruik, het energieverbruik bij het autogebruik, en het besparen van energie in het autogebruik.

looptijd: 1979-1980.

-Vanden Broecke,

1980: Belevingsonderzoek energiebesparing in het personenverkeer. Van den Broecke, Marketing Research en Sociaal Onderzoek BV, Amsterdam.

VELDKAMP, MARKTONDERZOEK BV, AMSTERDAM:

(onderzoeksprojekten)

1. Longitudinaal milieubelevingsonderzoek:

coördinatie: Slootman, K.

omschrijving: Sociaal-wetenschappelijk milieubelevingsonderzoek wordt uitgevoerd, dat dient om een onderzoeksmodel op te stellen waarin plaats is voor parameters die het mogelijk maken:

- veranderingen in het fysieke milieu te signaleren via perceptie van individuen en groepen van individuen;
- effecten aan te geven in houding, beleving en gedrag, als reactie op gepercipiëerde veranderingen in het fysieke milieu en veranderingen in het milieubeleid;
- op basis van de samenhang tussen veranderingen in het fysieke milieu en de effecten daarvan op houding, beleving en gedrag, voorwaarden aan te wijzen waaronder veranderingen in houding en gedrag t.a.v. het fysieke milieu zullen voordoen.

looptijd: 1978 -

2. Belevingsonderzoek wasgedrag van huisvrouwen:

coördinatie: Amstel, R.J. van.

omschrijving: Een viertal groepsdiscussies werd georganiseerd met huisvrouwen die beschikken over een al dan niet automatische wasmachine. Meningingen en houdingen werden vergaard ten aanzien van het wasgedrag in relatie tot het energieverbruik, de waterverontreiniging en fofaatloze wasmiddelen;

- hoe wordt het wassen georganiseerd;
 - hoe vaak wordt gewassen;
 - op welke manier wordt er gewassen: voorwas, Hoofdwass, temperatuur, enz.;
 - hoe wordt met de machine omgesprongen;
 - in hoeverre staat men stil bij waterverontreiniging en energieverbruik;
- Dit onderzoek dient als vooronderzoek voor een verdergaand onderzoek naar het wasgedrag in Nederland dat in het najaar 1980 zal worden gestart.

looptijd: 1980-1980.

- in de literatuur*
- Bronner, A.E., et al., 1979, 1980 en 1981: Longitudinaal milieubelevingsonderzoek; van literatuurstudie naar vooronderzoek en van vooronderzoek naar de haalbaarheid van een continue registratie van de milieubeleving en het milieugedrag van de Nederlandse bevolking. Veldkamp Marktonderzoek BV, Amsterdam.

VERENIGING MILIEU-DEFENSIE, AMSTERDAM:

(onderzoeksprojekten)

1. Milieu en werkgelegenheid:

coördinatie: Tellegen, E.

omschrijving: Onderzoek naar de invloed van de huidige technologie op milieu en werkgelegenheid, alsmede onderzoek ~~xxxx~~ in een aantal maatschappelijke sectoren waar de mogelijkheid van milieuvriendelijke arbeid. Deze sectoren zijn energievoorziening en landbouw. Ook wordt de invloed van schaalvergroting in de samenleving onderzocht op milieu en werkgelegenheid in een aantal sectoren. Tenslotte worden mogelijkheden onderzocht, op andere wijze dan via betaalde beroepsarbeid een bijdrage aan de samenleving te leveren.

looptijd: 1974-1979.

Publicaties

1. Studiedag "Milieu en Werkgelegenheid".
Amsterdam, 1975.

VRUJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM, INSTITUUT VOOR MILIEUVRAAGSTUKKEN:
(onderzoeksprojecten)

1. Milieu-aantasting en consumentengedrag:

coördinatie: Schreurs, L.J.M.

omschrijving: Het onderzoek richt zich op het achterhalen van de mate waarin mensen in hun consumptief gedrag rekening houden met milieu-hygiënische overwegingen. Tevens wordt nagegaan welke mogelijkheden voor handen zijn om het consumptief gedrag in een meer milieuvriendelijke richting om te buigen en hoe effectief de onderscheiden beïnvloedingsmethoden zijn. Deel van het onderzoek is het opvullen van een geconstateerde leemte in de wetenschappelijke theoriën over en onderzoekingen naar de relatie tussen kennis, attitudes en gedrag en naar de rol van het milieu en milieu-implicaties bij de besluitvorming inzake de aanschaf en het gebruik van consumptiegoederen. Daarnaast wordt beoogd een aanzet te geven tot het wetenschappelijk onderbouwen van een consumptie- en consumentenbeleid, dat leidt tot een afstemming c.q. reductie van milieuvervuilende implicaties van consumptief gedrag.

looptijd: 1978-1980.

2. Milieubeseff en milieugedrag:

(verdere gegevens over dit projekt zijn niet verzameld)

3. Voorlichting en bezoekerscentra:

coördinatie: Ester, P.

omschrijving: Het onderzoek richt zich op twee aspecten. Ten eerste de evaluatie van bezoekerscentra die aan opnelucht recreanten voorlichting geven over de natuur. Hierbij zal worden vastgesteld wat de gevolgen zijn van het bezoek aan het bezoekerscentrum voor kennis, houding en gedrag van recreanten en hoe het publiek het bezoekerscentrum waardeert. Ten tweede een oriëntatie onder de bezoekers en de potentiële bezoekers om kenmerken van het publiek vast te stellen, welke van belang kunnen zijn voor een zo effectief mogelijke voorlichting.

looptijd: 1980-1982.

4. Recreatie als milieuprobleem:

coördinatie: Ploeg, S.W.F.

omschrijving: Dit onderzoek tracht de opnelucht recreatie als milieuprobleem via de beschrijvende, verklarende en voorspellende modellen op multidisciplinaire wijze te benaderen. Daartoe zijn twee ingangen gekozen: -De ecologisch-economische ingang. Dit deelonderzoek betreft de samenhang tussen sociaal-economische aspecten van recreatie enerzijds en de ecologische aspecten van die recreatie anderzijds. Deze aspecten worden aan elkaar verbonden via spreidingspatronen en typologie van recreanten, terwijl tevens het op recreatie gerichte beleid en beheer wordt bestudeerd. -De ecologisch-sociologisch-geografische ingang. In dit deelonderzoek wordt met name aandacht besteed aan de samenhang tussen spreiding, gedrag en herkomst van recreanten enerzijds en de ecologische repercussies van recreatie anderzijds. In dit kader worden op locale en regionale schaal het begrip biologische draagkracht, de mogelijkheden tot zonering en de effecten van beheer en beleid bestudeerd.

Het onderzoek vindt in hoofdzaak plaats in het N-Hollandse Duinreservaat,

looptijd: 1974-1982.

(vervolg UVA/IVM)

5. Evaluatie van natuurfunkties:

(geen verdere gegevens beschikbaar)

VRJJE UNIVERSITEIT AMSTERDAM, INSTITUUT VOOR MILIEUVRAAGSTUKKEN:
(publicaties tot heden)

- Braat, L.C., et al., 1979: Functions of tehe natural environment: an economic-ecological analysis. Wereld Natuur-Fonds Nederland/Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Boer, J. de, en J.W. van der Linden, 1983: Agendapunten voor natuur en milieu. Meninge over prioriteiten voor beleid en onderzoek. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Boer, J. de, en P. Ester, 1982: Consumentengedrag en energiebesparing. Een veldexperimenteel onderzoek naar de effectiviteit van voorlichting, feed-back en zelf-registratie.
- Ester, P., 1977: Milieuvriendelijk gedrag. Intermediair (1975)13, p. 15.
- Ester, P., 1979: Methoden te bevordering van milieuvriendelijk en energiebewust consumptief gedrag. Werknota 108, Instituut voor milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Ester, P., (ed.) 1979: Sociale aspecten van het milieuvraagstuk, Van Gorcum, Assen.
- Ester, P., 1979: Milieubesef en Milieugedrag. Verkenningen van het IVM, serie D; sociale aspecten nr. 2. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Ester, P., 1980: Milieubesef in Nederland. Sociol. Gids (1980)27/2, p. 120 - 145.
- Ester, P., G.M. de Rooij en L.J.M. Schreurs, 1979: Milieubederf, energieverbruik en consumentengedrag; verslag van een voorstudie. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Ester, P., en L.J.M. Schreurs, 1978: Prioriteiten voor milieu-onderzoek. Verkenningen van het IVM, serie D, sociale aspecten nr. 1. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Linden, J.W. van der, 1980: Openluchtrecreatie en milieu-aantasting in duingebieden. Instituut voor Milieuvraagstukken, Rapport 80/7, VUA, Amsterdam.
- Linden, J.W., van der 1980: Zonering en voorlichting in het kader van openluchtrecreatie en natuurbehoud. Recreatie (1980) 18/5, p. 106 - 111.
- Linden, J.W. van der, 1980: Het functioneren van bezoekerscentra; een vooronderzoek. Ministerie van CRM, Rijswijk.
- Linden, J.W. van der, en S.W.F. van der Ploeg, 1979: Recreatiepatronen in het Noordhollandse duinreservaat. Instituut voor Milieuvraagstukken, Werknota 109, VUA, Amsterdam.
- Linden, J.W. van der, en S.W.F. van der Ploeg, ? : Openluchtrecreatie in een kwetsbaar milieu. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.

- |Linden, J.W. van de, |Bezoekerscentra en voorlichting.
|VUA/IVM-rapport, maart 1983.
- Rooij, G.M. de, 1978: Milieubederf en consumptiegedrag.
Instituut voor milieuvraagstukken, werknota
103, VUA, Amsterdam.
- Rooij, G.M. de, 1979: Milieubederf, energieverbruik en consumenten-
gedrag. Deel IV, Bijlagen. Werknota 114.
Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA,
Amsterdam.
- Rooij, G.M. de, 1979: Milieubederf, energieverbruik en consumenten-
gedrag. Deel I: Waterverontreiniging, Werk-
nota 111, Instituut voor Milievraagstukken,
VUA, Amsterdam.
- Rooij, G.M. de, 1979: Milieubederf, energieverbruik en consumenten-
gedrag. Werknota 107. Instituut voor Milieu-
vraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Schreurs, L.J.M., 1979: Consumentengedrag, Milieubederf en Energie-
verbruik. Werknota 115, Instituut voor Milieu-
vraagstukken, VUA, Amsterdam.

Rijksuniversiteit Utrecht, Subfaculteit Biologie, Vakgroep Didaktiek
van de Biologie:

(onderzoeksprojecten)

1. Het begrip "biologisch evenwicht" in het ecologie-onderwijs:

door: Boersma, Th. looptijd: niet bekend

2. Kenmerken van ecologie-onderwijs (biologie):

door: Dam, C.S.P. van. looptijd: onbekend

3. Velddbiologie in het curriculum:

door: Plug, A.G. looptijd: -1989.

4. Biologie-onderwijs en gezondheidseducatie:

door: Waarlo, A.J. looptijd: -1989.

Deze vier projecten maken deel uit van het onderzoeksprogramma van de vakgroep dat zich toespitst op aspecten van begripsontwikkeling en curriculumconstructie onder het motto "Ecologie en Gezondheid in het Onderwijs".

Naast het onderzoeksprogramma vindt ook onderzoek plaats in het kader van de lerarenopleiding. Binnen het onderwijs aan studenten is o.a. onderzoek verricht naar vraagstellingen die geleverd werden door het IVN, de Brabantse Milieufederatie, de Ver. tot Beh. IJsselmeer en de Stichting Milieu-educatie. Enkele van deze vraagstellingen hebben hun weg naar de onderzoekscapaciteit van de afdeling gevonden via de Biologie-winkel (een wetenschapswinkel toegespitst op biologische vraagstellingen).

Publicaties:

- Noordwijk-Van Veen, J.C. van, 1973: Biologie-onderwijs en milieu-educatie op de basisschool. Van Gorcum & Comp. BV, Assen.
- 1978: Biologisch Didaktisch Onderzoek, een inventarisatie van (bijvak-)onderzoek gedaan aan Nederlandse Universiteiten, Hogescholen en Paedagogische Centra in de jaren '72-'77, Vakgroep Didaktiek van de Biologie, RUU, Utrecht.
- Meiden, K. van der, et al., 1982: Afvalprojekt (Lesbrieven voor bovenbouw VWO; i.s.m. Stichting voor Milieu-Educatie.).
- Malotaux, M. en M. Vintges, 1982: Markermeerprojekt (Lesbrieven bovenbouw voortgezet onderwijs op verzoek van de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer).
- Brouwer, W., 1982: Het maken van determinatietabellen t.b.v. leerlinggericht veldwerk.
- Bouter, L. en J. ten Haaf, 1982: Biologie-onderwijs en gezondheids-educatie.
- 1983: Ecologie en Gezondheid, aspecten van begripsontwikkeling en curriculumconstructie. Onderzoeksprogramma Vakgroep Didaktiek van de Biologie, RUU, Utrecht.
- 1983: Landelijk Onderzoeksprogramma 'Didaktiek van de Biologie, Utrecht.

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN, BIOLOGISCH CENTRUM, AFDELING DIDAKTIEK
VAN DE BIOLOGIE:

(onderzoeksprojecten)

-De afdeling deed in 1982 een 'Onderzoeksnota' verschijnen waarin het doel van het onderzoek dat de afdeling verricht of wil verrichten, als volgt gesteld wordt: Verwerven van kennis, inzicht en vaardigheden ten behoeve van de theorievorming, de beleidsvorming en het oplossen van gesignaleerde en te verwachten problemen op het gebied van het vak Biologie en van de universitaire biologie. Prioriteit wordt gegeven aan onderzoek op de volgende terreinen:

- a. ontwikkelen van begrippen en waarden in het biologie-onderwijs;
- b. het overschakelen van klassikaal lesgeven op projektmatig werken;
- c. actie-onderzoek t.b.v. de begeleidingsstrategie tijdens kursussen die door de afdeling worden verzorgd en t.b.v. het effect van de cursus op langere termijn;

Daarnaast verricht de afdeling onderzoek naar ethologie-onderwijs.

Publicaties:

- Bruijn, O. de en F. Sibers, 1976: Schets voor een lessenserie Natuurbeheer. Scriptie.
- Tönis, R., 1977: Milieubesef. Scriptie.
- Buuren, J. van, 1978: Milieu-onderwijs: De ontwikkeling van milieubewust gedrag in leer- en ontwikkelingspsychologische kontekst. Colloquium.
- Posthumus, R. en K. van den Boon, 1978: Een vrij praktikum in de dierentuin voor onder- en bovenbouw. Scriptie.
- Stulp, B., 1979: Veranderingen in het natuuronderwijs in de VS, Engeland en Nederland. Scriptie.
- Vries, M. de, 1979: Natuur- en milieu-educatie op de lagere school. Scriptie.
- Looze, P., 1980: Natuurbeleving en natuureducatie van gehandicapten. Scriptie.
- Lier, M. van, 1981: Milieu-educatie: nieuwe taken voor het onderwijs. Scriptie.
- 1982: Onderzoeksnota Didaktiek van de Biologie, Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.

42.

VRJEE UNIVERSITEIT AMSTERDAM, WERKGROEP BIOLOGIE EN ONDERWIJS:

(onderzoeksprojecten)

-Naast de begeleiding van het leraren-onderwijs doet de werkgroep onderzoek naar: 1. leerstofanalyse;
2. curriculumonderzoek;

Publicaties: (t/m 1981)

- Welbedacht, S., 1974: Van frikadellencultuur naar milieubewuster leven.
- Schip, G., 1976: Waarom (geen) veldbiologie in het VWO?.
- Duursma, J., 1976: De ontwikkeling van een gesloten schoolwerkplaan eenheid over voedsel in relatie met de Derde-Wereldproblematiek.
- Bringman, M., 1978: Projekt: het bos. Een lessenserie over het bos voor LBO tot VWO.
- Lakeman, R., 1978: Experimenten in veldbiologie.
- Beers, S. van, en A. Wieberdink, 1978: Projekt Water. Een lessenserie van LBO tot VWO.
- Keulen-Kromhout, G. van, 1979: Dierentuinen als praktikumlokaal voor beschrijvende biologie. Een handleiding voor tuinlessen in alle nederlandse dierentuinen. Herdruk in 1982.
- Bos, A., 1979: Het meten van milieubesef. Effekten van het Groene Hart-Projekt.
- Dongen, E. van, 1981: Funktioneren van kinderboerderijen. Een inventariserend onderzoek naar het werk van een 20-tal kinderboerderijen in de randstad.
- Roos, R., 1981: Natuuronderwijs en schoolbiologenwerk op de basisschool in Amsterdam. Een inventariserend onderzoek bij 19 leerkrachten op 11 basisscholen, en een aantal schoolbiologische diensten.

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT NIJMEGEN, FAC. WIS- EN NATUURKUNDE, AFDELING
DIDAKTIK VAN DE BIOLOGIE:

(onderzoeksprojekten)

-De afdeling stelt haar onderwijstaak boven haar onderzoekstaak. Het gevolg is dat er nauwelijks onderzoek verricht is. Samen met de didaktiek-afdeling van de RUU wordt gewerkt aan het onderzoeksproject "Lesgeven in heterogene groepen door een multidisciplinair team".

Publicaties:

- Carrière, C., 197?: ??
- Schreurs, G. 1979: Blij met een dooie mus? (Onderzoek naar gebruik van natuurhistorisch materiaal in het onderwijs).
- Martens, A., 1980: Veldbiologie. Doktoraalscriptie.
- Hijmans, S., 1983: Inventarisatie van NME-activiteiten. (niet gepubliceerd).

KATH. UNIVERSITEIT NIMEGEN, FAC. DER AARDRIJKSKUNDE EN PREHISTORIE,
VAKGROEP ONDERWIJSGEOGRAFIE:

(onderzoeksprojekten)

Binnen de leraarsopleiding vindt onderzoek naar natuur- en milieu-educatie plaats. Dit geschiedt dan in het kader van stages, scripties of de leerplanontwikkeling waar de afdeling zich mee bezig houdt. Er zijn contacten (geweest) met Milieufederaties, 'Nederland Gifvrij', etc.

coördinatie/begeleiding: Herman van den Bos.

Publicaties:

(geen gegevens)

LITERATUURINVENTARISATIE:

(alfabetische rangschikking naar auteur)

- 1978: Biologisch Didaktisch Onderzoek, een inventarisatie van (bijvak-)onderzoek gedaan aan Nederlandse Universiteiten, Hogescholen en Paedagogische Centra in de jaren '72-'77, Vakgroep Didaktiek van de Biologie, RUU, Utrecht.
- 1983: Ecologie en Gezondheid, aspecten van begripsontwikkeling en curriculumconstructie. Onderzoeksprogramma Vakgroep Didaktiek van de Biologie, RUU, Utrecht.
- 1983: Een wegwijzer; Nascholingsplan '83/'84, Deel I en II. Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag.
- 1977: Inventarisatierapport Kommissie Nationaal Plan GVO, Den Haag.
- 1983: Landelijk Onderzoeksprogramma Didaktiek van de Biologie, Utrecht.
- 1982: Onderzoeksnota Didaktiek van de Biologie, Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.
- 1979: Op weg naar een landelijk onderzoeksprogramma. Interimnota van de Werkgemeenschap Didaktiek van de Biologie i.o., Utrecht.
- 1973: Prioriteiten van sociaal-wetenschappelijk onderzoek ten dienste van de milieubeheersing. Koninkl. Nederl. Ac. van Wetensch./Sociaal Wetensch. Raad, Den Haag/Amsterdam.
- 1980: Projekt: Beleving Tilburg. Kath. Hogeschool Tilburg, Faculteit der Sociaal-culturele Wetenschappen, Vakgroep Sociologie van de Ruimtelijke Ordening, Tilburg.
- Ban, A.W. vanden, 1974: Inleiding in de Voorlichtingskunde, Boom, Meppel.
- Beers, S. van, en A. Wieberdink, 1978: Projekt Water, een lessenserie voor LBO tot VWO, Werkgroep Biologie en Onderwijs, Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Binnenkamp-Ruwhof, A.D., 1982: Werkwijze van het Provinciaal Steunpunt Natuur- en Milieu-educatie in Overijssel; Functie van een Landelijk Centrum. Natuur en Milieu Federatie Overijssel, Zwolle.
- Binnenkamp-Ruwhof, A.D., 1982: Milieu-educatie, een visie vanuit de praktijk. Natuur en Milieu Federatie Overijssel, Zwolle.

- Boer, J. de, en P. Ester, 1982: Consumentengedrag en Energiebesparing, een veldexperimenteel onderzoek naar de effectiviteit van voorlichting, feed-back en zelfregistratie. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Boer, J. de, en J.W. van der Linden, 1983: Agendapunten voor natuur en milieu. Meningingen over prioriteiten voor beleid en onderzoek. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Boer, W.C.J., 1977: Natuur in de stad.
Lezing Bouwdagen 1977, Delft.
- Boer, W.C.J., 1978: Natuur in de stad.
TH Aken 20(1978)2, 11-19.
tie, Verkenning t.b.v. een nascholingscursus.
Vakgroepe Didaktiek van de Biologie, RUU, Utrecht.
- Braat, L.C., et al., 1979: Functions of the natural environment: an economic-ecological analysis. Wereld Natuur-Fonds Nederland/Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Braeken, D., et al., 1979: Voorstel voor een onderzoek naar effecten en geluidsisolatie op een basisschool in Marssum, SCO, Amsterdam.
- Bringman, M., 1978: Projekt Het Bos; Een lessenserie over het bos voor LBO tot VWO. Werkgroep Biologie en Onderwijs, VUA, Amsterdam.
- Bröcking, B.C., 1978: Gemeente en ecologie, een onderzoek naar overdracht en toepassing van ecologische kennis in gemeentelijke bestemmingsplannen voor het buitengebied. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Bronner, A.E., et al., 1979, 1980 en 1981: Longitudinaal milieubelevingsonderzoek; van literatuurstudie naar vooronderzoek en van vooronderzoek naar de haalbaarheid van een continue registratie van de milieubeleving en het milieugedrag van de Nederlandse bevolking. Veldkamp Marktonderzoek BV, Amsterdam.
- Brouwer, W., 1982: Het maken van determinatietabellen t.b.v. leerlinggericht veldwerk. Vakgroep Didaktiek van de Biologie, RUU, Utrecht.
- Bruijn, O. de, en F. Sibers, 1976: Schets van een lessenserie natuurbeheer. Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.
- Buitenkamp, M., 1982: Een aanzet tot verandering van de Engelse Landbouw in milieuvriendelijke richting. Een beschouwing n.a.v. onderzoeks- en interventieactiviteiten bij de Engelse milieu-actiegroep Friends of the Earth (FCE) te Londen. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.

- Buuren, J. van., 1978: Milieu-onderwijs; De ontwikkeling van milieubewust gedrag in leer- en ontwikkelingspsychologische context (Piaget, Kohlberg). Colloquium Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.
- Calcar, C. van, et al., 1980: Knelpunten Geluidhinderproblematiek in het onderwijs. ICG-rapport BG/DR-04-01, 1980.
- Centrale Raad voor de Volksgezondheid, 1976: Advies inzake milieubewust gedrag, milieubewust beleid; uitgangspunten voor milieuvorlichting, Rijswijk.
- Commissie Bevordering Plaatselijke Educatieve netwerken, 1979: Educatieve netwerken in opbouw. Vijfde Advies, Staatsuitgeverij, Den Haag.
- Commissie Natuurbeschermingseducatie (CNBE)), 1975: Advies inzake een beleidsplan voor de ducatie betreffende het natuurlijke milieu en het waardevolle cultuurlandschap. Ministerie van CRM, Rijswijk.
- CNBE, 1976: Verslag betreffende de mogelijke inrichting van veldstudiecentra in Nederland. Rijswijk.
- CNBE, 1981: Een landelijk centrum voor natuur- en milieu-educatie. Rijswijk.
- CNBE, 1982: Natuur in de stedelijke omgeving. Staatsuitgeverij, Den Haag.
- CNBE, 1982: De World Conservation Strategy en de natuur- en milieu-educatie. Rijswijk.
- Dankelman, I., P. Nijhoff en J. Westerman, 1981: Bewaar de Aarde. Meulenhoff Informatief BV/Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland/Wereld Natuurfonds Nederland, Amsterdam.
- Deelstra, Tj., 1972: De straat. Magazijn (1972) 5, pag. 4.
- Deelstra, Tj., 1976: Meer dan onderdak. Op zoek naar een betere woonomgeving. Staatsuitgeverij, Den Haag.
- Deelstra, Tj., 1979: Milieubeheer en stedenbouw, een schets van de problemen in ons land. TH Delft, Afdeling Bouwkunde, vakgroep Landschapskunde en Ecologie
- Deelstra, Tj., 1979: Nederland is verstedelijkt, maar de stad is weg. Natuur en Milieu (1979)12, p.3 - 18.
- Deelstra, Tj., 1980: Het Landschap, ons woonmilieu. Zuidholl. Landschap (1980)4, p. 12 - 21,
- Deijl, L. van, en C.A. Bleijerveld, 1979: Enige praktijkervaringen met het projekt Landschappenkaart. Mens en Natuur (1979) 6, p. 30.
- Dongen, E. van, 1981: Funktioneren van kinderboerderijen; een inventariserend onderzoek naar het werk van een 20-tal kinderboerderijen in de randstad. Werkgroep Biologie en Onderwijs, VUA, Amsterdam.

- Duursma, J., 1976: De ontwikkeling van een gesloten schoolwerk-
planeenheid over voedsel in relatie tot de
Derde Wereld-problematiek. Werkgroep Biologie
en Onderwijs, VUA, Amsterdam.
- Erp, M. van, 1982: Geluid en stilte in Marssum.
Geluid Omgeving 5(1982)1, 13-17
- Ester, P., 1979: Methoden te bevordering van milieuvriendelijk
en energiebewust consumptief gedrag.
Werknota 108, Instituut voor milieuvraagstuk-
ken, VUA, Amsterdam.
- Ester, P., (ed.) 1979: Sociale aspecten van het milieuvraagstuk,
Van Gorcum, Assen.
- Ester, P., 1979: Milieubesef en Milieugedrag. Verkenningen
van het IVM, serie D; sociale aspecten nr. 2.
Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amster-
dam.
- Ester, P., 1980: Milieubesef in Nederland.
Sociol. Gids (1980)27/2, p. 120 - 145.
- Ester, P., G.M. de Rooij en L.J.M. Schreurs, 1979: Milieubederf, energie-
verbruik en consumentengedrag; verslag van
een voorstudie. Instituut voor Milieuvraagstuk-
ken, VUA, Amsterdam.
- Ester, P., en L.J.M. Schreurs, 1978: Prioriteiten voor milieu-onderzoek.
Verkenningen van het IVM, serie D, sociale
aspecten nr. 1. Instituut voor Milieuvraag-
stukken, VUA, Amsterdam.
- Fijnvandraet, A., 1977: Een onderzoek naar de lezers van "Mens en
Natuur", ledenblad van het IVN. Vakgroep
Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Gemeente Breda, 1977: Natuureducatie als opdracht aan de dienst
beplantingen, Breda.
- Gemeente Eindhoven, 1974: Tekst van het audiovisueel programma over
milieuzorg in de gemeente Eindhoven.
- Gemeente Eindhoven, 1976: Herziene tekst audiovisueel voorlichtings-
programma, Eindhoven.
- Geysel, P.J.M., en M.A. Goppel, 1975: Inventarisatierapport Natuur-
en Milieu-educatie in Nederland.
Staatsuitgeverij, Den Haag.
- Haan, A. de, 1982: Enige aspecten van de voorlichting gegeven
door de Landelijke Vereniging tot Behoud van
de Waddenzee en het werk van dhr. K. Koornstra
in het bijzonder. Vakgroep Voorlichtingskunde,
LH Wageningen.
- Haar, M.A. van der, en P. Tideman, 1983: Landschapsfenomenologie; ver-
kenning van de mogelijkheden voor het ont-
wikkelen van een fenomenologische methode
ten behoeve van landschapsbouwkundig onder-
zoek. Dorschkamp-rapport 328, Wageningen.

- Hofstee, E.W., 1972: Milieubederf en milieubeheersing als maatschappelijke verschijnselen. Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, Amsterdam.
- Huitzing, D.A., 1976: Vrijwilligerswerk op het gebied van natuur- en milieu-educatie. Scriptie Ped. Seminarium VUA, Amsterdam.
- Huitzing, D.A., 1978: Gids voor de natuur- en milieu-educatie. Kosmos, Amsterdam.
- Huizinga, G., 1977: De waarheid is niet genoeg. Intermediair (1977) 13, p. 41.
- Informatiecommissie Landelijke Ondersteuning Natuur- en Milieu-educatie, 1983: Naar een landelijke coördinatie van natuur- en milieu-educatie. Ministerie van Landbouw en Visserij, Den Haag.
- Instituut voor natuurbeschermingseducatie (IVN), 1975: Nota Nationaal Centrum voor Natuur- en Milieu-opvoeding. Amsterdam.
- Jong, G.F.A. de, en P.G. Meerman, 1976: Facetten van de relatie mens-onderneming-omgeving. Korte voordracht in de reeks 'De mens en zijn sociaal-psychische toestand' op het Nationaal Symposium Milieuhygiëne, mei 1976, Wageningen.
Van der Vliet, H. - rapport, Nijmegen.
 voor dieren tuinen en alle Nederlandse dieren tuinen. Werkgroep Biologie en Onderwijs, VUA, Amsterdam.
- Kerkvoort, J.L. van, 1978: Een onderzoek naar het gebruik van samenhangen in de fysiek-ruimtelijke kenmerken van woonsituaties. THE, Eindhoven.
- Kleijne, M., et al., 1978: Landschapsbeleving: een algemene oriëntatie in 2 gebieden van Drenthe en N-Holland. Bureau Ferro BV, Amsterdam.
- Kootstra, O., 1977: Agrarisch vormingswerk op de Volkshogeschool Bergen. Stageverslag Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Koppen, J.K., 1983: Milieuproblematiek in het voortgezet onderwijs. Toelichting op het onderzoeksproject t.b.v. de scholen. Stichting Centrum voor Onderwijs-onderzoek, UVA, Amsterdam.
- Kruis, A.F.J. van der, en J.A. Kropman, 1982: Rekreatief medegebruik, het onderzoeken waard. ITS-rapport, Nijmegen.
diensten, IVN, Amsterdam.
- Lemmens, N., 1979: Communicatieproblemen tussen ontwikkelaars en gebruikers van een onderwijsleerpakket, een case-study. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.

- Lier, M. van, 1981: Milieu-edukatie; nieuwe taken voor het onderwijs. Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.
- Loogman, K., 1981: Het bezoekerscentrum, in dienst van het onderwijs? Scriptie VU, Amsterdam.
- Looze, P., 1980: Natuurbeleving en natuuredukatie van gehandicapten. Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.
- Linden, J.W. van der, 1980: Openluchtrecreatie en milieu-aantasting in duingebieden. Instituut voor Milieuvraagstukken, Rapport 80/7, VUA, Amsterdam.
- Linden, J.W., van der 1980: Zonering en voorlichting in het kader van openluchtrecreatie en natuurbehoud. Recreatie (1980) 18/5, p. 106 - 111.
- Linden, J.W. van der, 1980: Het functioneren van bezoekerscentra; een vooronderzoek. Ministerie van CRM, Rijswijk.
- Linden, J.W. van der, 1983: Bezoekerscentra en voorlichting. VUA/IVM-rapport, Amsterdam.
Instituut voor Milieuvraagstukken, Werknota 109, VUA, Amsterdam.
- Linden, J.W. van der, en S.W.F. van der Ploeg, ? : Openluchtrecreatie in een kwetsbaar milieu. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- MaasGeesteranus, Chr. en J.P.D.W. Payens, 1975: Verslag van een reis naar Engeland en Wales betreffende field-centres en overeenkomstige edukatieve voorzieningen. Ministerie van CRM, Rijswijk.
- MaasGeesteranus, Chr. en P.J.M. van Engelen (red.), 1981: Natuur in de stedelijke omgeving. VNG, Den Haag.
- MaasGeesteranus, Chr., 1983: Verslag van een studiereis naar de VS t.b.v. de natuur- en milieu-educatie in Nederland. Den Haag.
- MaasGeesteranus, Chr., 1983: Tussen natuurbeleven en overleven; een terreinverkenning van de natuur- en milieu-educatie. Ministerie van Landbouw en Visserij, Den Haag.
- Malotaux, M. en M. Vintges, 1982: Markermeerprojekt, Lesbrieven bovenbouw voortgezet onderwijs (op verzoek van de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer). Vakgroep Didaktiek van de Biologie, RUU, Utrecht.
- Marseille, M., et al., 1982: Het IVM en het milieubesef. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Martens, A., 1980: Veldbiologie. Afdeling Didaktiek van de Biologie, KUN, Nijmegen.
- Meer, F. van der, 1981: Achtergronden van milieugedrag. Staatsuitgeverij, Den Haag.

- Meer, F. van der, 1981: Attitude en milieugedrag.
Leiden.
- Meerman, P.G. en F. Dijkstra, 1977: Zuivering en zuiveringskosten bij
DSM. Voordracht, gehouden tijdens de 12-de
vacantiecursus in de behandeling van afval-
water 'Milieu en Economie', april '77, Delft.
H2O 11(1978)5, 92-96.
- Meerman, P.G., 1977: Beschouwingen over het milieubeleid van
ondernemingen. De Baak/ Noordwijk aan Zee,
november '77.
~~INSTITUUT VOOR MILIEU-EDUKATIE~~, rapport no. 177,
Wageningen.
- Milieukundig Studiecentrum, 1978: Projekt Milieu-edukatie: thema Energie.
Serie studentenverslagen nr. 3, MSG, RUG,
Groningen.
- Milieukundig Studiecentrum, 1979: Projekt Milieu-edukatie; thema Voedsel.
Serie studentenverslagen nr. 10, MSG, RUG,
Groningen.
- Milieukundig Studiecentrum, 1980: 16- tot 18-jarige leerlingen en het
milieu: een inventarisatie van hun kennis,
houding en informatiebronnen. Serie studenten-
verslagen nr. 9, MSG, RUG, Groningen.
- Milieukundig Studiecentrum, 1983: Bevolkingsdeelname aan het proefprojekt
gescheiden inzameling van het huisvuil in
Groningen '81/'82. Serie Milieukundige studies
nr. 12. MSG, RUG, Groningen.
- Milieukundig Studiecentrum, 1983: Projekt Milieu-edukatie: thema Afval.
Serie studentenverslagen nr. 18, MSG, RUG,
Groningen.
- Milieukundig Studiecentrum, 1983: De hindernisloop van milieukunde in het
onderwijs. Serie studentenverslagen nr. 13,
MSG, RUG, Groningen.
- Milieukundig Studiecentrum, (in voorbereiding): Projekt Milieu-edukatie:
thema Stad als leegomgeving. Serie studenten-
verslagen nr. 19, MSG, RUG, Groningen.
- Ministerie van CRM, 1976: Naar een nieuw museumbeleid.
Staatsuitgeverij, Den Haag.
- Ministerie van CRM, 1981: Bezoekerscentra.
Staatsuitgeverij, Den Haag.
- Ministerie van CRM, 1982: Een terreinverkenning inzake vorming van en
voorlichting aan recreanten in de open lucht.
(niet gepubliceerd), Rijswijk.
- Ministerie van CRM, 1982: Een zaak van leven en dood. Het beleid van het
Ministerie t.a.v. de natuurhistorische musea.
Conceptnota, Rijswijk.

- Nationale Ondersteuningscommissie, 1982: Naar een netwerk natuur-en milieu-edukatie voor de basisschool. Ministerie van CRM, Rijswijk.
- Nelissen, N.J.M., 1975: Sociale aspecten van milieu-onhygiëne. Lezing.Sep.
- Nelissen, N.J.M. en L.J.M. Schreurs, 1976: Het meten van milieubesef. Raad der Europese Gemeenten, Ministerie van CRM en Sociologisch Instituut KUN. Den Haag, Maastricht, Nijmegen.
- Noordwijk-Van Veen, J.C. van, 1973: Biologie-onderwijs en milieu-edukatie op de basisschool. Van Gorcum & Comp. BV, Assen.
- Os, G. van, 1981: Een moedercentrum voor bezoekerscentra. Scriptie voor Nederlands Wetenschappelijk Instituut voor Toerisme en Rekreatie, Breda.
- Posthumus, R. en K. van de Boon, 1978: Een vrij praktikum in de dierentuin voor onder- en bovenbouw, gedrag. Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.
- Projektgroep Milieuvoorlichting, 1973: Milieu en aktievoeren..... Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Research en Marketing BV R + M, 1979: Projekt Landschappenkaart, Resultaten van een onderzoek. Heerlen.
- Rietberg, G.D., 1979: Het zwerfvuilprobleem en een mogelijk aktie-model voor een campagne tegen zwerfvuil in Wageningen. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Roos, R., 1981: Natuuronderwijs en schoolbiologenwerk op de basisschool in Amsterdam. Een inventariserend onderzoek bij 19 leerkrachten op 11 basisscholen, en een aantal schoolbiologendiensten. Werkgroep Biologie en Onderwijs, VUA, Amsterdam.
- Rooij, G.M. de, 1978: Milieubederf en consumptiegedrag. Instituut voor milieuvraagstukken, werknota 103, VUA, Amsterdam.
- Rooij, G.M. de, 1979: Milieubederf, energieverbruik en consumentengedrag. Deel IV, Bijlagen. Werknota 114. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Rooij, G.M. de, 1979: Milieubederf, energieverbruik en consumentengedrag. Deel I: Waterverontreiniging, Werknota 111, Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Rooij, G.M. de, 1979: Milieubederf, energieverbruik en consumentengedrag. Werknota 107. Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
- Schip, G., 1976: Waarom (geen) veldbiologie in het voortgezet onderwijs. Werkgroep Biologie en Onderwijs, VUA, Amsterdam.
- Schreurs, G., 1979: Blij met een dooie mus? (Onderzoek naar het gebruik van natuurhistorisch materiaal in het onderwijs.). Afd. Did.v.d.Biologie, KUN, Nijmegen.

- 53
- Schreurs, L.J.M., 1979: Consumentengedrag, Milieubederf en Energieverbruik. Werknota 115, Instituut voor Milieuvraagstukken, VUA, Amsterdam.
 - Sieders, R., 1981: Milieu-interpretatie. Vakgroep Boshuishoudkunde, LH. Wageningen.
 - Stichting voor de Leerplanontwikkeling (SLO), 1978: Verslag van de produktevaluatie m.b.t. het onderwijsleerpakket "Consumentengedrag en milieu". Enschedé.
 - Sociaal Wetenschappelijke Raad, 1973: Urgentieprogramma sociaal-wetenschappelijk onderzoek met betrekking tot de milieubeheersing. Amsterdam.
 - SLO, 1983: Activiteitenplan; werkprogramma en begroting '83 werkprogramma en meerjarenplanning en begroting en meerjarenraming 1984-1988. Enschedé.
 - Stenbergen, C., 1978: De tuin; begin en eind van de stad. Lezing Bouwkundedagen Heerlen en Roskoop.
 - Stichting voor Milieu-educatie (SME), 1975: Energie Edukatier 1 t/m 4. Reeks Katernen 2000, Werkgroep 2000, Amersfoort.
 - Stulp, B., 1979: veranderingen in het natuuronderwijs in de VS, Engeland en Nederland. Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.
 - Terpstra, J.B., 1979: Bestrijding van zwerfvuil. Instituut voor Toegepaste Sociologie, Nijmegen.
 - Tönis, R., 1977: Milieubesef. Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.
 - Vaarten, V., J. Foeken en J. Vlot, 1982: Milieuproduktinformatie. Centrum voor Milieukunde, Leiden/ Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
 - Vanden Broecke, 1980: Belevingsonderzoek energiebesparing in het personenverkeer. Van den Broecke, Marketing Research en Sociaal Onderzoek BV, Amsterdam.
 - Veldhuizen, K.J. en E.J.H. Hacfoort, 1978: Commentaar op de geplande bebouwingsdichtheden in Streekplan Zuid Holland West op grond van 'Waarderingsonderzoek woonmilieu's'. Eindhoven
 - Veldhuizen, K.J. en E.J.H. Hacfoort, 1978: Waardering van woonsituaties. THE, Eindhoven.
 - Vereniging Milieu-Defensie (VMD), 1975: Studiedag "Milieu en werkgelegenheid". Amsterdam.
 - Volker, C.M., et al., 1979: Schouwen-Duivenland; Verkenningen van maatschappelijke achtergronden van landschapsveranderingen. Instituut "De Dorschkamp", Rapport 187, Wageningen.
 - Vries, M. de, 1979: Natuur- en milieue-educatie op de lagere school. Afdeling Didaktiek van de Biologie, RUG, Groningen.

- Vrieze, J. de, et al., 1979: Een analyse van de voorlichtingsactiviteiten van de Stichting Natuur en Milieu. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Vulto, H., 1982: Kerncentrales dicht is niet genoeg! Praktijkverslag Vereniging Milieu-Defensie (cursus plaatselijke energie-actie). Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen/Amsterdam.
- Wal, M. van der, et al., 1980: Milieu en Consument. Vakgroep Empirische Sociologie, Faculteit der Sociale Wetenschappen, RUR, Rotterdam.
- Walder, J., 1978: Het Kromme-Rijngebied in de knel. Verslag van een voorlichtingscampagne over de ruimtelijke problematiek van natuur en landschap in het Kromme-Rijngebied. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Welbedacht, S., 1974: Van frikadellekultuur naar milieubewust leven. Werkgroep Biologie en Onderwijs, VUA, Amsterdam.
- Werkgroep Lauwersmeer, 1979: De Lauwersmeer. Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, Harlingen.
- Werkgroep van Kampstafliden, 1976: Nota Doelgroepenbeleid. IVN, Amsterdam.
- Werkgroep van Schoolbiologen, 1982: Beleidsplan 1982-1985. WVS/IVN, Amsterdam.
- Wolf, M., 1980: Bezoekerscentra en milieu-interpretatie. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.
- Wurtz, W. en E.A. van Eunen, 1982: Sectoriële structuur milieuinformatieverzorging. Landkaartonderzoek. Interview BV-rapport, Amsterdam. kunde, LH Wageningen.
- Zwaagstra, J., 1972: Onderzoek naar de motivatie van de leden van de Milieuraad Zwolle. Vakgroep Voorlichtingskunde, LH Wageningen.